

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

TOMAS TAUGINAS
(NAUJOSIOS KAIMYNYSTĖS POLITIKA)

**LIETUVA EUROPOS IR EUROATLANTINĖJE SAUGUMO SISTEMOSE: RAIDA,
DABARTIS, ATEITIES PERSPEKTYVOS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dr. Ramūnas Trimakas

Konsultantas –
Prof. Vygandas Kazimieras Paulikas

Vilnius, 2006

TURINYS

Įvadas	3
1. EUROATLANTINIO SAUGUMO SAMPRATA	5
1.1. Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija	7
1.2. Europos Sąjunga (BUSP ir ESGP)	9
1.3. Santykio tarp NATO ir ES problema ESGP kontekste	14
2. LIETUVOS NARYSTĖ NATO IR ES	17
2.1. NATO sutarčių įgyvendinimas	17
2.2. ES bendrosios užsienio saugumo bei saugumo ir gynybos politikų įgyvendinimas	22
3. GRĖSMIŲ LIETUVOS VALSTYBEI ANALIZĖ	25
3.1. Lietuvos saugumo politikos doktrina	25
3.2. Grėsmių kategorijų nustatymas: globalioje, regioninėje, ir nacionalinėje aplinkose	27
3.2.1. Globali aplinka	32
3.2.2. Regioninė aplinka	35
3.2.3. Nacionalinė aplinka	38
3.2.4. Bendros saugumo politikos ateities perspektyvos	42
Išvados	44
Siūlymai	45
Literatūra	46
Santrauka	50
Summary	51

Ivadas

Temos aktualumas. Lietuva, įstojusi į Šiaurės Atlanto Sutarties Organizaciją (toliau - NATO arba Aljansas) ir Europos Sąjungą (toliau – ES) įgavo ne tik ekonominio stabilumo pagrindą bei saugumą, bet kartu prisiėmė ir dalį atsakomybės, tuo pačiu ir dinamiškai besikeičiančias grėsmes, kurios buvo, yra ir bus nukreiptos prieš Aljanso bei ES nares. Šiuo metu NATO bei ES išskirdamos grėsmes koncentruojasi į globalų bei regioninį lygmenis, turint omenyje terorizmą bei regioninius konfliktus. Apibrėžtas grėsmių tipas bei spektras valstybės atžvilgiu leidžia numatyti bei vykdyti prevenciją galimiems tokio pobūdžio reiškiniams.

Vertinant įvykius Europoje susidaro įspūdis, kad prevencijos grėsmei stoka ar kintantis grėsmių pobūdis vis labiau sudaro sąlygas daugelio valstybių ir jų piliečių saugumo nestabilumui, sukelia stiprų psichologinį spaudimą visuomenei, radikalius politinius pokyčius bei ekonominius nuostolius, maža to, nusineša nekaltų žmonių gyvybes. Todėl kyla esminis klausimas, kas šiuo metu įtakoja valstybių saugumo politikos vykdymo adekvatumą grėsmių atžvilgiu bei skatina naujų grėsmių atsiradimą ar jų transformaciją. Lietuvos politologai taip pat į tai atkreipia dėmesį vis pabrėždami euroatlantinio saugumo problematiką, priešpastatydami neretai Jungtines Amerikos Valstijas, Rusiją ir Baltijos regioną. Kaip vienas to puikių pavyzdžių atsispindi Č. Laurinavičiaus, E. Motiekos ir N. Statkus knygoje „Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius“ (2005). Tai pabrėžia ir gausus spektras internetinių šaltinių, skiriančių daugybę straipsnių šiai tematikai (žr. šio baigiamojo darbo literatūros sąrašą). Tad, atsižvelgiant į kintantį grėsmių pobūdį bei vykstančius geopolitinius procesus šiandien yra svarbu identifikuoti neigiamų veiksnių ryšius bei iš to nustatyti kylančias grėsmes Lietuvai, kaip tarptautinių organizacijų narei.

Nagrinėjamos temos aktualumą taip pat pabrėžia ir literatūroje vis dažniau aptariami panašaus pobūdžio klausimai, problemos. Visų pirma, apie tai kalbama užsienio šalių literatūroje, rengiamose konferencijose. Stengiamasi suregulmentuoti teisės aktais: įteisinti sutartis; teikti rekomendacijas deklaracijų forma.

Šiame darbe bus analizuojama tarptautinių organizacijų – NATO ir ES – saugumo vaidmuo Lietuvai bei nagrinėjama jų veikla istoriniu bei perspektyviniu aspektais.

Siekiant atlikti Lietuvos narystės NATO ir ES analizę, būtina žinoti šių organizacijų raidą bei problematiką. Todėl pirmoje dalyje bus apžvelgiama NATO ir ESGP bei BUSP istoriniu bei problematiniu aspektais, tam, kad būtų galima įvertinti priežastinius ryšius su šiuo metu esančiomis bei ateityje galinčiomis kilti problemomis. Tam, kad būtų įvertintas Lietuvos išpareigojimų vykdymas bei gaunamos realios už tai beneficijos, antroje šio darbo dalyje bus nagrinėjama Lietuvos narystė NATO bei ES BUSP kontekste, dalyvavimo mastas bei narystės

teikiamų saugumo garantijų adekvatumas. Trečioje šio darbo dalyje bus apibrėžta grėsmių imtis bei pobūdis, pagal kurias vėliau bus nagrinėjama šiuo metu egzistuojančios bei ateityje galinčios atsirasti grėsmės Lietuvai, NATO bei ES BUSP kontekste, skirtingose dimensijose. Atsižvelgiant į analizės rezultatus bus nustatyta tikėtina Lietuvos tolimesnė saugumo politika.

Šis baigiamasis darbas yra novatoriškas tuo, kad bus pateikiamas požiūris į euroatlantinį saugumą ne tik per karinę prizmę (kaip dažniausiai turima omenyje tik tokia samprata), bet taip pat bus liečiamos tokios sritys kaip NATO ir ES valstybių narių ekonomika bei politika. Galima teigti, kad šiandien prof. B. Melnikas yra išsamiai ir nuosekliai aprašęs saugumo sampratos formuliarą savo knygoje „Transformacijos“ (2002). Jis akcentuoja politinį, ekonominį bei karinį gynybinį saugumą, iš kurių pirmuosius du jis laiko prioritetiniais, siekiant užtikrinti valstybės funkcionavimą.

Tikslas – nustatyti Lietuvos narystės NATO ir ES saugumo efektyvumą; palyginti NATO ir ES narystės ypatumus, siekiant atskleisti tolimesnės raidos tendencijas saugumo kontekste.

Uždaviniai – išanalizuoti NATO ir ES tarptautinių sutarčių bei įsipareigojimų vykdymą; panagrinėti grėsmes nacionaliniam saugumui ir valstybiniam identitetui, taip pat grėsmes, kurias sukelia narystė NATO ir ES; sumodeliuoti tikėtiną Lietuvos valstybės saugumo politikos perspektyvą.

Tyrimo objektas: Europos ir euroatlantinė saugumo sistemos.

Tyrimo dalykas: Lietuva Europos ir euroatlantinėje saugumo sistemose.

Hipotezė: šiame darbe bus svarstoma, kokią įtaką Lietuvos narystė NATO ir ES daro Lietuvos saugumui. Tad, atlikę lyginamąją analizę, galėsime nustatyti esminius ypatumus, kurių dėka bus numatoma tikėtina ateities perspektyva.

Metodai: Lietuvos saugumo klausimas Europos ir euroatlantinėje saugumo sistemose bus nagrinėjamas įvairiais metodais: dokumentų analize, istoriniu metodu (apžvelgiant NATO ir ES tarptautinių organizacijų raidą), „Polarity Management“ metodu, kurio pagalba atskleisime tarptautinių organizacijų veiklos ypatumus bei jų įtaką Lietuvos saugumui.

1. EUROATLANTINIO SAUGUMO SAMPRATA

Nūdienu rodo, kad saugumo sąvoka kasdien plečiasi, atsižvelgiant į mus supančios aplinkos pokyčius. Dažnai vartojama euroatlantinio saugumo sąvoka yra siejama su NATO, nes šios organizacijos sudėtyje yra ne tik Europos valstybės, bet ir Jungtinės Amerikos Valstijos, Kanada, Turkija. Tačiau kalbant apie euroatlantinį saugumą mes skirsime visą dėmesį ne tik NATO, bet ir ES. Mat, pastebima ES tendencija atkartoti NATO struktūras. Ir dažnai dėl to piktinamasi, nes prarandama nemažai finansinių išteklių toms pačioms ar labai panašioms struktūroms išlaikyti.

Taip pat svarbu paminėti kitą terminą, kuris įgauna platesnę prasmę nei euroatlantinis saugumas – tai transatlantinis saugumas.

Euroatlantinio saugumo sampratą įtakoja istorija, nes ši sąvoka neapsiriboja pirminiu apibrėžimu. Mat, Šaltojo karo metu NATO gynybinis planavimas buvo labiausiai susijęs su pajėgumų apsiginti nuo galimos Sovietų Sąjungos agresijos ir 1955 m. Varšuvos pakto palaikymu. Griuvus Berlyno sienai, buvo manančių, kad NATO nebereikalinga. Tačiau euroatlantinis saugumas tapo sudėtingesnis: atsirado daug naujų iššūkių už Europos ribų, įskaitant žlugusias valstybes, masinio naikinimo ginklų platinimą, terorizmą. Nauja saugumo samprata susiformavo praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio pradžioje, Balkanuose prasidėjus etniniams konfliktams, kai NATO pajėgų galiausiai buvo paprašyta padėti atkurti taiką ir imtis krizės valdymo vaidmens.

2001 m. rugsėjo 11 d. teroristų išpuoliai ir vėlesni veiksmai Afganistane, siekiant sunaikinti už išpuolius atsakingą teroristų grupuotę Al Qaida, sukėlė dar didesnę nerimą dėl terorizmo, žlugusių valstybių ir masinio naikinimo ginklų platinimo keliamos grėsmės. NATO pajėgos dabar padeda gintis nuo terorizmo, joms tenka vis svarbesnis vaidmuo tarptautinėse taikos palaikymo misijose, kuriomis pirmą kartą NATO istorijoje ji peržengė euroatlantinės erdvės ribas¹.

Lietuvoje, kaip ir galima tikėtis, geriausiai yra suprantama NATO sutarties penkto straipsnio NATO misija, reiškianti, kad kam nors užpuolus, visi kolektyviai ginasi. Tačiau rengiantis narystei Aljanse teko suprasti, kad vien noro kartu gintis nepakanka. Imta vis daugiau kalbėti apie tai, kad NATO iš NATO sutarties penkto straipsnio vis daugiau dėmesio perkelia į antrąjį Vašingtono sutarties straipsnį, kuris kalba apie bendras vertybes ir skatina visas NATO šalis kurti demokratiją, rinkos ekonomiką ir visa tai, ką intuityviai suprantame kaip

¹ NATO: Naujasis Aljansas. – Briuselis: NATO, 2004. P. 12. (arba <http://www.nato.int/docu/nato-trans/nato-trans-lith.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-11-26).

euroatlantinės bendrijos idealus². Todėl Lietuva taip pat išreiškė savo poziciją euroatlantinio saugumo problematikos klausimais. Buvęs Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministras Linas Linkevičius 2003 m. rugsėjo 24 d. vykusiame G. Marshallo Europos saugumo studijų centre Garmiše susitikime savo kalboje „Euroatlantinis saugumas: Lietuvos perspektyva“³ pabrėžė, kad transatlantinis požiūris į visus saugumo klausimus yra sudėtinė Lietuvos saugumo identiteto dalis. Jis taip pat pabrėžė, kad negalima atskirti Europos gynybą nuo transatlantinio saugumo ryšio, kurį įkūnija NATO. Jis įvardija euroatlantinio saugumo architektūros komponentais stabilumo plėtrą į Rytus, partnerystės dvasią.

Vis labiau pasaulis telkia dėmesį į transatlantinį saugumą, orientuodamasis tik į vieną problemą: tai Irakas. Šiuo atveju nesidomima platesniu globaliam saugumui keliamų reikalavimų kontekstu⁴. Tarsi egzistuočių Europos Sąjungos ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos santykiuose paranoja, trunkanti nuo 1999 metų, būtent nuo tada, kai pradėjo gyvuoti Europos saugumo ir gynybos politika. Iš pradžių skeptiškai buvo vertinami tokie apibrėžti santykiai, nes dažnai Europa pritardavo ir sutikdavo dalyvauti tose karinėse intervencijose taikos palaikymo ir humanitarinės pagalbos kontekste, kuriose NATO nedalyvavo. Tačiau NATO pagrindinė transformacija įvyko po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristų išpuolio Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV). 2002 m. lapkričio mėnesį Prahoje įvykusiame susitikime JAV saugumo sekretorius Donald Rumsfeld pasiūlė įteigti NATO greito reagavimo pajėgas (angl. *NATO Response Force*), susidedančias iš 21 000 pėstininkų. Šių pajėgų sukūrimas iš pat pradžių buvo tarsi iššūkis Europos greitojo reagavimo pajėgoms, bet kadangi ES dauguma narių yra ir NATO narės, to užteko, kad problema dėl dviejų pajėgų išlaikymo iškiltų ir tai nieko gero nežadėjo.

Netrukus po susitikimo Prahoje, 2002 m. gruodžio mėnesį ES ir NATO pagaliau pasirašė susitarimą „Berlin Plus“ arba dabar taip vadinamą „ES ir NATO pamatinis susitarimas dėl nuolatinių santykių“. Jame susitariama dėl bendradarbiavimo saugumo srityje (pavyzdžiui, esant teroristiniams išpuoliams, žvalgybai, etc.), nors deklaruojamas ES ir NATO lygybės principas išlieka retorinis, nes JAV kaip NATO lyderė vis dar mato ES kaip varganą saugumo srityje⁵.

² Vareikis E. Perednis A. NATO ir Lietuva istorijoje – natūrali geopolitinė Lietuvos gravitacija į Aljansą // Lietuva Šiaurės Atlanto sutarties organizacijoje 2004-2006.– Vilnius: Aidai, 2006. P. 29.

³ Buvusio Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro Lino Linkevičiaus kalba „Euroatlantinis saugumas: Lietuvos perspektyva“, pasakyta 2003 m. rugsėjo 24 d. susitikime, vykusiame G. Marshallo Europos saugumo studijų centre Garmiše // <http://amb.urm.lt/nato/showitem.php?TopMenuID=1245&ItemID=2686&SiteID=66&LangID=1>; prisijungimo laikas: 2006-11-26.

⁴ Schweiss M. Ch. Sharing Hegemony: the Future of Transatlantic Security // Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 38 (3). P.212. (arba <http://online.sagepub.com/cgi/search/>; prisijungimo laikas: 2006-11-30)

⁵ Schweiss M. Ch. Sharing Hegemony: the Future of Transatlantic Security // Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association, Vol. 38 (3). P.216-217. (arba <http://online.sagepub.com/cgi/search/>; prisijungimo laikas: 2006-11-30)

1.1. Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija

Pati euroatlantinio saugumo sąvoka atsirado 1946 m., pasibaigus Antrajam pasauliniam karui. Europai iškilo Sovietų Sąjungos ekspansinės politikos grėsmė. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą Sovietų Sąjunga aneksavo Baltijos šalis, dalį Suomijos, Lenkijos, Rumunijos ir Čekijos – iš viso 23 mln. žmonių. Okupuotuose kraštuose buvo įvestas totalitarinis režimas, prasidėjo žmonių trėmimai. Karo nualinta Europa vien tik savo jėgomis nebegalėjo pasipriešinti Maskvai, nes buvo perskirta „geležine uždanga“, padalijusia kontinentą į dvi Šaltojo karo krečiamas zonas. Sovietų Sąjunga, okupavusi Rytų Europos tautas, puoselėjo tolesnius ekspansinius planus. Raudonosios armijos, vėliau ir komunistinės ideologijos, skverbimasis į Vakarų vertė demokratines Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybes vienyti. 1949 m. Vašingtono sutartis, kuria buvo įkurta NATO, buvo pasirašyta dėl vieno pagrindinio tikslo – skatinti stabilumą ir gerovę Šiaurės Atlanto regione bei suvienyti jėgas kolektyviniam saugumui. Tų pačių metų gruodžio mėnesį buvo pristatyta pirmoji Aljanso strategija DC 6, pavadinta „Strateginė Šiaurės Atlanto Sutarties regiono gynybos koncepcija“. DC 6 funkcija buvo grynai praktinė: įkurti efektyvią gynybos poziciją NATO kaip priešpriešą aiškiai suvokiamai grėsmei, visų pirma, kylančiai iš Sovietų Sąjungos pusės⁶. Jau pirmoje NATO strategijos koncepcijoje pasirodė fundamentalūs principai, išlikę per visą NATO strategijos evoliuciją: aiški Aljanso gynybinė paskirtis, karo prevencijos apibrėžimas, kolektyviškumo principo svarba, branduolinių ginklų vaidmuo ir strateginė vienybė nepaisant geografinių skirtumų. Visa tai apibrėžė fundamentalus NATO sutarties penktasis straipsnis, kurio pagrindu yra įgyvendinama kolektyvinė gynyba, užpuolus vieną iš organizacijai priklausančių narių. Taigi, tik 1949 m. balandžio 4 d. pasirašius Šiaurės Atlanto sutartį, kuria remiantis buvo sukurtas Vakarų valstybių gynybinis Aljansas NATO, ir tik kartu susivienijusios į politinę organizaciją su karine galia, Vakarų demokratijos galėjo atgrasyti ir apsaugoti nuo Sovietų sąjungos ginkluoto užpuolimo⁷. Pirmieji NATO plėtros etapai vyko Šaltojo karo metu. Vykstant konfrontacijai tarp NATO šalių ir Varšuvos Sutarties organizacijos bei tam tikrais laikotarpiais balansuojant ant galimo trečiojo pasaulinio karo ribos buvo svarbu užkirsti kelią galimai agresijai iš Rytų. Kaip vieną iš ryškiausių pavyzdžių galima identifikuoti Kubos krizę, kada 1961 m. balandžio mėn. JAV suorganizavo ir apginklavo tūkstančius emigravusių bei ištremtų kubiečių, siekiančių nuversti Fidelį Kastro ir išlaipino juos Kuboje, tačiau sukilėliai buvo sutriuškinti Kastro ginkluotųjų pajėgų. Po nepavykusios JAV intervencijos, F. Kastro paprašė SSRS pagalbos. Atsakydama į šį prašymą, SSRS bandė dislokuoti Kuboje branduolinį ginklą galinčias nešti raketas, o tai 1962 m.

⁶ Vareikis E., Perednis A. NATO ir Lietuva istorijoje – natūrali geopolitinė Lietuvos gravitacija į Aljansą // Lietuva Šiaurės Atlanto sutarties organizacijoje 2004-2006.– Vilnius: Aidai, 2006. P. 27.

⁷ NATO atstovybės Lietuvoje internetinis puslapis <http://nato.lt/index.php?cid=132>; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

sukėlė pasaulinę krizę, kurios metu iškilo branduolinio konflikto tarp SSRS ir JAV grėsmė⁸. Todėl būtent politiniai ir geografiniai aspektai darė didelę įtaką Šaltojo karo metu vykusiai Aljanso plėtrai. Per daugiau kaip pusę amžiaus užsitęsusi Šaltąjį karą NATO, kaip blokas, niekuomet nekariavo, tai parodo, kad NATO pateisino savo vaidmenį – garantavo Europos saugumą, socialinį ir politinį Vakarų Europos stabilumą – ir taip prisidėjo prie Vakarų Europos gerovės išsaugojimo ir kūrimo. Nauja NATO strateginė koncepcija po Šaltojo karo pabaigos buvo priimta 1991 m. lapkritį, kurios pagrindinis tikslas liko nepakitęs – Aljanso narių saugumas, tačiau atsirado derinamumas su specialiu įsipareigojimu dirbti visos Europos saugumo labui. Kitaip tariant, buvo siekiama panaikinti Europoje padalijimo linijas. Šioje Aljanso strategijos koncepcijoje buvo bandymas sukurti bendrą Šiaurės Amerikos ir Europos saugumo sistemą, pasitelkiant ne tik NATO bet ir tokias viena kitą papildančias organizacijas kaip Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija, Europos Sąjunga, Vakarų Europos Sąjunga (toliau – VES), Europos Taryba⁹. Ši strateginė koncepcija sudarė tolimesnę galimybę NATO transformacijai arba kitaip tariant plėtrai, priimant į organizaciją kitas šalis. Minint 50-ąsias NATO įkūrimo metines Vašingtone 1999 m. buvo patvirtinta ir iki šiol galiojanti bei vykdoma Aljanso strategijos koncepcija. Joje pirmą kartą buvo pripažinta karinių misijų vykdymo regionuose, kurie neįeina į NATO valstybių teritoriją, galimybė. Koncepcija patvirtina kolektyvinės gynybos įsipareigojimą bei transatlantinę ryšį ir tai įgyvendina įvertindama iššūkius, su kuriais susiduria Aljansas, pristatant Aljansą drauge su visų pajėgumų spektru, deklaruojant pasirengimą stiprinti euroatlantinio regiono saugumą ir stabilumą. Taip pat akcentuoja padidėjusią partnerystės ir dialogo svarbą bei pabrėžia poreikį išplėtoti visą gynybos pajėgumų potencialą tam, kad būtų pasirengta įvairioms Aljanso misijoms, turint omenyje lengvai perdislokuojamas, geriau aprūpintas, turinčias potencialą išlikti ir gebančias efektyviai veikti karines pajėgas. Po Sovietų Sąjungos žlugimo ir JAV Rugsėjo 11 d. įvykio, atsižvelgdama į naujas saugumo aplinkos ypatybes ir naujas ginkluotųjų pajėgų misijas, NATO pertvarkė savo vadovavimo struktūrą, išplėtė tarptautinių operacijų mastą ir geografines ribas. Tokiu būdu NATO karinis-politinis Aljansas šiuo metu yra matomas kaip pirmiausiai vertinantis kylančias grėsmes ir siekiantis jas neutralizuoti, kol jos nepradėjo plisti bei padaryti viską, kad grėsmės neatsidurtų iki Aljanso valstybių sienų. Šiuo metu Vakarų saugumo struktūrų plėtra, prijungiant buvusias Nepriklausomų valstybių sandraugos (toliau – NVS) šalis Rusija laiko kaip grėsmę jos geopolitiniams interesams.

⁸ Enciklopedijos Vikipedijos internetinis puslapis, straipsnis apie Fidelį Kastro // http://lt.wikipedia.org/wiki/Fidelis_Kastro; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

⁹ Vareikis E., Perednis A. NATO ir Lietuva istorijoje – natūrali geopolitinė Lietuvos gravitacija į Aljansą // Lietuva Šiaurės Atlanto sutarties organizacijoje 2004-2006.– Vilnius: Aidai, 2006. P. 28.

1.2. Europos Sąjunga (BUSP ir ESGP)

Iš esmės Europos Sąjungos bendros užsienio saugumo politikos (toliau – BUSP) užuomazga, kaip politinis bendradarbiavimas, fiksuotina 1969 m. Tais metais Hagoje Europos Bendrijų (toliau – EB) valstybių vadovai nusprendė sukurti atskirą tarpvyriausybinių bendradarbiavimo sistemą, padėsiančią geriau koordinuoti EB valstybių užsienio politiką (toliau – EBP). Pagrindinė idėja buvo tapti svarbia pasaulio ekonomikos dalyve bei adekvačiai turėti politinį svorį, kalbant pasaulio politikos klausimais. Pradžioje EBP savo egzistavimo nerealizavo, kadangi nepriklausė Bendrijų kompetencijai, čia turima omenyje tokias institucijas kaip, pavyzdžiui, Komisija, Asamblėja. Tačiau laikui bėgant EBP sistema palaipsniui evoliucionavo. Yra pastebima, kad radikalių pokyčių nebuvo iki 1973 m., kada Vokietijoje pirmą kartą ministrai Gymnicho pilyje neoficialioje aplinkoje ir be palydų buvo susitikę aptarti svarbiausius užsienio politikos klausimus. 1977 m. buvo nustatyta valstybių trejeto schema, vadinamoji „Troika“. Troiką sudarė EB Tarybai tuomet pirmininkavusi valstybė narė, prieš ją pirmininkavusioji ir po jos pirmininkaujančioji. Ši sistema užtikrino bendrą ar koordinuotą užsienio politikos veiksmų tęstinumą. EBP, kaip atskira EB valstybių tarpvyriausybinių bendradarbiavimo sritis, buvo įteisinta 1987 m. įsigaliojusiu Suvestiniu Europos Aktu. Šiame dokumente buvo įteisinti neoficialiai nusistovėję EBP organizaciniai principai. EBP transformacija į BUSP yra laikoma 1993 m. įsigaliojus Europos Sąjungos (Mastrichto) sutarčiai¹⁰. Kaip ir Europos Bendrijos bei bendradarbiavimas teisingumo ir vidaus reikalų srityse, BUSP tapo sudedamąja ES struktūros dalimi, kitaip tariant antruoju ramsčiu. Taigi ES bendra užsienio ir saugumo politika oficialiai įtvirtinta 1993 m. Europos Sąjungos (Mastrichto) sutartyje. Ji yra laikoma, kaip ypatinga ES valstybių narių bendradarbiavimo forma, kuria siekiama: tausoti bendrąsias ES vertybes; svarbiausius interesus ir nepriklausomybę; visokeriopa stiprinti ES ir jai priklausančių valstybių saugumą; saugoti taiką pasaulyje ir stiprinti tarptautinį saugumą; skatinti tarptautinį bendradarbiavimą; plėtoti ir stiprinti demokratiją, teisinę valstybę; gerbti žmogaus teises ir pagrindines laisves¹¹. Saugumo politikos srityje ES valstybės numato, kad ES turėtų identifikuoti specifinius Europos gynybos poreikius ir sukurti bendrą gynybos politiką, o VES turėtų būti palaipsniui inkorporuota į ES. Kadangi EB kompetencijai priskirti reikalai tvarkomi taikant supranacionalinį reguliavimo metodą, BUSP yra vienintelė išskirtinė tarpvyriausybinių bendradarbiavimo forma, kur balsų dauguma negalima priimti bendrų sprendimų bei teisės aktų, kurie galiotų visose ES valstybėse ir nėra įtakojama

¹⁰ Europos Sąjungos sutartis (Mastrichto sutartis) lietuvių kalba // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_1?p_id=49010; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

¹¹ Maniokas K., Sinkevičius E. Bendra užsienio ir saugumo politika // Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 48.

Europos Teisingumo Teismo jurisdikcijos. Pagal Maastrichto sutartį BUSP yra grindžiama tarpvyriausibiškumu, todėl bendriems sprendimams priimti reikalinga vieninga pozicija. Tam, kad būtų užtikrintas veiksmingumas, sutartyje yra numatyta dvi pagrindinės įgyvendinimo priemonės: bendroji pozicija bei bendras veiksmas. Tai reikštų, kad ES valstybės narės gali pareikšti arba imtis įgyvendinti abi pozicijas konkrečiu užsienio politikos klausimu. Pagrindines BUSP gaires nustato Europos Viršūnių Taryba, net jeigu aktualios sritys ar iškilusios naujos nėra apibrėžtos Maastrichto sutartyje. Ji gali pareikšti, kad kuriuo nors klausimu ES turi imtis bendrų veiksmų. Čia turima omenyje atvejus, kai atsiranda poreikis ginti bendrus ES interesus, tokius kaip: politinių ar ekonominių sankcijų taikymas, finansinė ar humanitarinė parama, ginklų eksporto ar ginkluotės kontrolė. Už konkrečių veiksmų nustatymą bei jų taikymą yra atsakingi užsienio reikalų ministrai (Taryba). Tam, kad veiktų visi ES vardu sprendimai, jie turi būti vieningi, išskyrus atvejus, kuomet yra įgyvendinami tęstiniai. Tiek Europos Viršūnių Tarybos, tiek Tarybos nurodymu Europos Komisija rengia pasiūlymus ar veiksmų planus, dėl kurių balsuoja Taryba, turinti savo iniciatyvos teisę dėl siūlymų. Taip pat Komisija nuolat informuoja Europos Parlamentą apie ES veiksmus BUSP srityje. Keturių metų bėgyje po Maastrichto sutarties įsigaliojimo buvo imtasi veiksmų dešimtyje sričių: dėl buvusios Jugoslavijos, dėl Pietų Afrikos, dėl padėties Didžiųjų ežerų regione Afrikoje, dėl Artimųjų Rytų taikos proceso, dėl branduolinio ginklo neplatavimo sutarties, dėl Rusijos parlamento rinkimų stebėjimo, dėl Pietų Korėjos ir dvejopo naudojimo prekių ir kt.¹² Tačiau ES BUSP bendrosios pozicijos ir bendri veiksmai tarptautinės politikos plėtrai lemiamos reikšmės neturėjo, nes dėl svarbiausių tarptautinių problemų ES valstybių pozicijos išsiskirdavo, ko pasekoje nebuvo galima priimti adekvačių bei savalaikių sprendimų. Kaip vieną iš destruktiviai įtakojančių BUSP faktorių galima būtų identifikuoti didžiųjų ES narių nesugebėjimą vykdyti vienodą politiką, prioritetizuojant tarptautinėje politikoje savo nacionalinius interesus. Tad, ES nesužadino lemiamo vaidmens sprendžiant Artimųjų Rytų problemas bei nesugebėjo vykdyti vienodos politikos karo Irake atžvilgiu¹³. Tačiau po kurio laiko ES pradėtas suprasti ekonominės galios bei atsakomybės ir tvarkos pasaulyje adekvatumas. To pagrindu dėl Europos saugumo ir gynybos identiteto susigeneravo poreikis kurti bendrą Europos saugumo ir gynybos politiką.

Kalbant apie ES bendrąją gynybos politiką, reikėtų šiek tiek grįžti į praeitį bei pradėti nuo VES, kuri susikūrė anksčiau. Taigi, VES – Vakarų Europos valstybių bendradarbiavimo gynybos ir saugumo srityje organizacija, kurią numatyta palaipsniui inkorporuoti į ES. VES ištakos siekia 1947 m. Diunkerko sutartį, t.y. Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos sudarytą

¹² Maniokas K. Sinkevičius E. Bendra užsienio ir saugumo politika // Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 50.

¹³ Patten Ch. A Security Strategy for Europe // Oxford Journal on Good Governance. Vol. 1, July 2004. P. 13. (arba http://www.oxfordgovernance.org/fileadmin/Journal/OJGG_Vol_1_No_1.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-30)

saugumo paktą ir 1948 m. Briuselio sutartį, įkūrusią gynybinę Vakarų Sąjungą, kuriai priklausė jau 5 valstybės: Belgija, Didžioji Britanija, Liuksemburgas, Nyderlandai ir Prancūzija. Šios gynybinės sutartys buvo nukreiptos prieš potencialią Vokietijos grėsmę, kuri vėliau tapo nebeaktuali. 1952 m. buvo bandyta sukurti Europos gynybos bendriją, tačiau nesėkmingai. 1954 m. spalio 23 d. į pagal Briuselio sutartį sudarytą organizaciją priimta Vokietijos Federacinė Respublika ir Italija, o pati organizacija pavadinta Vakarų Europos Sąjunga, kurios vienas iš svarbiausių principų – karinės agresijos prieš vieną iš Sąjungos narių atveju kitos Sąjungos narės jai suteiks karinę ir visą kitą įmanomą pagalbą.

Vis dėlto tuo metu pagrindinė atsakomybė už Europos gynybą atiteko 1949 m. įkurtam JAV vadovujamam NATO Aljansui. Ilgainiui kai kurios Šaltojo karo aplinkybės sukėlė europiečiams susirūpinimą dėl NATO veiksmingumo ir susidarė prielaidos formuoti „Europos ramstį“ NATO bloke, kartu neatsisakant pagrindinio gynybos garanto – NATO ir JAV. Šis poreikis dar labiau išryškėjo pasibaigus Šaltajam karui, kai Europoje kilo regioniniai konfliktai. Daugelis apžvalgininkų Europos saugumo ir gynybos politikos suaktyvėjimą ir konkretų ES įsipareigojimą kurti Europos krizių valdymo pajėgas sieja su Balkanų krizių Bosnijoje-Hercogovinoje ir Kosove pamokomis. Balkanų patirtis privertė Europos šalis padaryti išvadą, kad reikalingas naujas „darbo pasidalijimas“ tarp Europos NATO šalių ir JAV, o Europos Sąjungai reikia sugebėti valdyti krizes, jei NATO ir JAV atsisakytų dalyvauti galimoje krizių valdymo operacijoje¹⁴. Čia būtina pabrėžti, kad NATO dažniausiai sunku gauti atitinkamą Jungtinių Tautų mandatą dėl Saugumo Taryboje egzistuojančios Rusijos ar Kinijos veto teisės pozicijos¹⁵. 1993 m. įsigaliojusioje Mastrichto sutarties deklaracijoje dėl Vakarų Europos Sąjungos numatyta sukurti Europos saugumo ir gynybos politiką (toliau – ESGP) kaip BUSP elementą. Kitaip tariant, Mastrichto Viršūnių Tarybos susitikimo metu buvo formalizuota Bendroji Europos Sąjungos užsienio ir saugumo politika, pripažinus galimybę jai vėliau peraugti į bendrą saugumo ir gynybos politiką. Šioje deklaracijoje ES nustatė bendradarbiavimo su VES gaires ir įgaliojo ją atstovauti bendros saugumo politikos sritims, kurios būtų susijusios su kariniais saugumo ir gynybos aspektais. Kartu buvo įsipareigota gerbti poziciją ir interesus tų valstybių, kurios saugumo ir gynybos klausimus siejo išimtinai su NATO. Taip ESGP formavimas buvo perkeltas į VES, kuri dar 1992 m. birželį buvo priėmusi Peterburgo deklaraciją¹⁶, pagal kurią numatytas ES ir VES dalyvavimas susiderinus su NATO vykdant krizių slopinimo bei palaikymo misijas. Konceptijos įgyvendinimui ES-VES-NATO susitarimu

¹⁴ Žulys A. Europos saugumo ir gynybos politika (ESGP) // Prazauskas A. Bajarūnas E. Žulys A. Vaškelevičius K. Vareikis E. ir kt. Skaitiniai apie nacionalinį ir tarptautinį saugumą: II dalis. - Vilnius: Atlanto sutarties Lietuvos bendrija, 2001.P. 23.

¹⁵ Sinkevičius E. Europos saugumo ir gynybos politika // Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 137.

¹⁶ 1992 m. birželio 19 d. Peterburgo deklaracija anglų kalba // <http://www.weu.int/>; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

sukurtos daugianacionalinės specialiosios paskirties pajėgos, t.y. prireikus reaguoti į krizines situacijas, keliančias grėsmę Europos interesams, NATO (pati nedalyvaudama) suteiktų VES dispozicijai būtinus materialinius techninius išteklius tiems interesams apginti. VES darbui vadovauja trijų lygių Taryba: Ministrų Taryba (užsienio reikalų ir gynybos ministrai), Nuolatinė Taryba (nuolatiniai ambasadoriai) ir Išplėstinė Taryba. VES vadovas - generalinis sekretorius. Būstinė 1993 m. iš Londono perkelta į Briuselį. Veikia patariamąjį balsą turinti VES Parlamentinė Asamblėja. 1997 m. pasirašytoje Amsterdamo sutartyje¹⁷ buvo gerokai išplėtotas BUSP sprendimų priėmimo klausimas, kur bendriems ES veiksams ir pozicijoms yra taikoma konstruktyvaus susilaikymo teisė, tačiau liko neišspręstas BUSP finansavimo klausimas. Tam, kad šios politikos savarankiška dimensija būtų sukurta, reikia 5-7 proc. ES biudžeto minimumo. O tai yra nerealu, nes dauguma ES valstybių išleidžia mažiau nei 2 procentus savo bendro vidaus produkto šioms reikmėms. Esminis ESGP persilaužimas pasiektas 1998 m. Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos aukščiausio lygio susitikime, kai buvo pasirašyta Sent Malo deklaracija¹⁸, atvėrusi kelią spartesniam ESGP formavimui ir nubrėžusi daugeliui šalių priimtinas jos kūrimo gaires. Šioje deklaracijoje buvo įtvirtinta nuostata, jog ES privalo turėti veiksmų autonomiją, paremtą patikimomis karinėmis pajėgomis, gebančiomis reaguoti į tarptautines krizes. Būtent nuo tada ir atsirado sąvoka „Europos saugumo ir gynybos politika“. Šios politikos pasirodymą galima sieti ir su euro įvedimu 1999 m., žymėjusiu ekonominės integracijos apogėjų. Tapo aišku, kad yra reikalinga bendra politika galinti ginti ES interesus, paremta adekvačiais instituciniais politiniais ir kariniais pajėgumais, o neabstrakčiomis ir nesaistančiomis bendromis pozicijomis. Verta prisiminti ir Helsinkio Viršūnių susitikimą, kur nuspręsta, jog yra reikalinga sukurti greito reagavimo pajėgas (60 tūkst. karių), galinčias vykdyti Peterburgo uždavinius. Pasirodžius šiam ambicingam planui, ekspertai iškėlė tris pagrindinius klausimus: kam yra reikalingos naujos pajėgos, kaip jos įtakos Europos ir JAV arba ES ir NATO santykius, ir pagrindinis klausimas ar europiečiai yra pasirengę išleisti tam pakankamai pinigų? Ekonominis ES potencialas šiam tikslo įgyvendinimui abejonių nekelia. Iš kitos pusės į realią politinę diplomatinę galią ES ekonominis potencialas nevirto iki šiol. Iki šiol ji neturi rimtos tarptautinės įtakos. Jos dalyvavimas tarptautinių krizių valdyme pasireiškia tik glaudžiu bendradarbiavimu su NATO ir NATO pareiškus gerą valią. Efektyviam tokios politikos funkcionavimui kliūdo ir rimtos institucinės kliūtys. BUSP remiasi tarpvyriausybinio principu, kuris iš esmės apriboja greitai ir efektyviai priimti sprendimus. ES ambicijos įgyti didesnę svorį tarptautinėje politikoje kertasi su ES nenoru aukoti dalies suvereniteto bendrų interesų labui. Principas veikti pagal konsensumą

¹⁷ Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus (lietuvių kalba) // http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=29686&p_query=&p_tr2=2; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

¹⁸ Sent Malo deklaracija (prancūzų kalba) // http://www.defense.gouv.fr/portal_repository/1326637531_0003/fichier/getData; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

paralyžiuodavo 15 narių turinčią organizaciją ir, jei šis mechanizmas nebus pakeistas po įvykusios plėtros, ES galėjo nustoti priiminėti BUSP sprendimus. 1999 m. Kelne Europos Viršūnių Taryba nusprendė VES palaipsniui inkorporuoti į ES. Kai kurių VES struktūrų pagrindu nuspręsta Taryboje įsteigti Politinį ir saugumo komitetą, Karinį komitetą, Karinio planavimo štabą. Taip pat buvo padidinti Tarybos generalinio sekretoriaus (juo 1999 m. buvo paskirtas buvęs NATO generalinis sekretorius Chavjeras Solana) įgaliojimai – kartu jis tampa vyriausiuoju įgaliotiniu bendrai užsienio ir saugumo politikai bei VES generaliniu sekretoriumi. Po „Berlyno plus“ susitarimo, nustačiusio ir sunorminusio NATO ir ES santykius, pradėtos Europos ESGP operacijos, kur teorinis modelis buvo pritaikytas praktikoje. Buvo sunku įsivaizduoti, kad vienu metu ES galės vykdyti tris operacijas ir planuoti ketvirtą, sprendžiamas ir tolimesnis operacijų planavimo klausimas. Buvo kilę daug diskusijų, tačiau 2002 m. per NATO Viršūnių susitikimą Prahoje¹⁹ priimtas sprendimas dėl ES operacijoms planuoti skirtos struktūros įkūrimo NATO viduje, tad ES įgis galimybę planuoti ir koordinuoti operacijas. Pasiektas principinis sutarimas dėl ESGP nuostatų įtvirtinimo Europos Konstitucinės sutarties projekte. Po metų, t.y. 2003 m. gruodžio 12 d. patvirtinta Europos saugumo strategija²⁰ (angl. *European Security Strategy*) – tai pirmas toks dokumentas, kur yra fiksuotas bendras požiūris į Bendros užsienio ir saugumo politikos uždavinius, naujas grėsmes.

Reikia pabrėžti, kad ES neprisiima kolektyvinės Europos gynybos funkcijų. Jos kompetencijoje yra tik krizių valdymas, o kolektyvinė gynyba ir toliau išlieka viena iš pagrindinių NATO funkcijų.

¹⁹ The Prague Summit and NATO's Transformations. – Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2003. P. 16. (arba <http://www.nato.int/docu/rdr-gde-prg/rdr-gde-prg-eng.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-11-30)

²⁰ Europos Sąjungos Tarybos internetinis puslapis, Europos saugumo strategija anglų kalba // <https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-11-28.

1.3. Santykio tarp NATO ir ES problema ESGP kontekste

Norint objektyviai išanalizuoti dabartinę susidariusią situaciją iš esmės reikėtų apžvelgti gilesnes kylančios problematikos priežastis. Žiūrint iš istorinės perspektyvos, kai buvo kuriama ESGP, yra aiškiai matoma, kad konservatyvios Europos valstybės, ypatingai proamerikietiškos NATO narės, nerodė didelės iniciatyvos šiam projektui. Kaip viena iš didžiausių oponentų buvo įvardijama Didžioji Britanija. Tuo metu šalies konservatorių vadovaujama vyriausybė dėl didelio vaidmens NATO bloke ir specifinių santykių su JAV nebuvo linkusi pritarti principinei ESGP koncepcijai. Taip pat galima daryti prielaidą, kad ESGP klausimu labiausiai konfrontavo Didžioji Britanija ir Prancūzija²¹, nes tik 1997 m. Didžiojoje Britanijoje į valdžią atėjus leiboristų vadovaujamai vyriausybei bei 1998 m. šalims pasirašius Sent Malo deklaraciją, paspartėjo ESGP formavimas bei atsirado daugiau priimtinių kūrimo gairių daugeliui šalių. Tačiau reikia pastebėti, kad ir iki šių dienų yra matomas ESGP vaidmens supratimo diskursas tarp šių dviejų valstybių ir savotiška forma tarp Prancūzijos ir JAV. Prancūzija ESGP vaidmenį įsivaizduoja kaip savarankišką bei plataus masto, matydama ES nepriklausomą nuo NATO planavimo mechanizmą, nežiūrint į šiuo metu vyraujančią nuomonę, kad ES, pasinaudodama prancūzų planavimo pajėgumais, galėtų parengti tik labai nedidelio masto operacijas. Todėl ES norėtų įgyti galimybę, esant bet kuriai situacijai, per Jungtinių pajėgų Europoje Vyriausiojo vado pavaduotoją (angl. *DSACEUR*), kuris yra europietis, kreiptis į NATO dėl planavimo pajėgumų suteikimo ir juos gauti. Tuo pačiu metu Didžioji Britanija (su JAV parama) yra linkusi remti NATO poziciją, kaip pagrindinio Europos saugumo ir stabilumo garantą, nes didesnėms operacijoms planuoti neišvengiamai reikėtų NATO Jungtinių pajėgų Europoje vadavietės (angl. *SHAPE*) struktūrų. JAV požūriu visas naujų Europos krizių valdymo pajėgų karinis planavimas vyktų per NATO todėl, kad jai yra priimtinesnė Europos saugumo ir gynybos identiteto stiprinimo NATO viduje koncepcija. Tai sukuria prielaidas tikrai efektyviai ir greitai vykdyti greito reagavimo pajėgų operacijas, bet kelia Aljanso skilimo grėsmę²². Tai reikštų, kad JAV išsaugotų politinę ES operacijų planavimo kontrolę. Tačiau Prancūzijai politiškai greičiausiai nebūtų priimtina JAV ES operacijų planavimo kontrolė, kuomet JAV kariai fiziškai nedalyvautų kariniuose veiksmuose. Kito JAV intereso aspektas yra ES šalių pritarimas JAV kuriamai Nacionalinei priešraketinei gynybos sistemai įdiegti, kurios tikslas – atgrasinti bei apsaugoti JAV teritoriją nuo galimų neprognozuojamų branduolinių išpuolių. Tai parodo, kad iš

²¹ Anderson S. Seitz T. R. *European Security and Defense Policy Demystified // Armed Forces & Society*, 2006, Vol. 33. No. 1. P. 24-42. Taip pat apie tai rašo Dover R. *The EU's Foreign, Security and Defence Policies// European Union Politics*. – Bristol: Cini, 2006. P. 242. (arba http://www.oup.com/uk/orc/bin/9780199281954/cini_chap15.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-28)

²² Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius*. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 213.

esmės ESGP kūrimo procesą apsunkina JAV ir Europos didžiųjų valstybių nacionaliniai interesai bei skirtingas požiūris į Europos saugumo problemas. Pagrindinė, turinti moderniausias karines technologijas bei NATO galingiausia, valstybė JAV iš esmės mato ESGP kaip NATO nedubliuojančią paramą²³, tačiau ES linkusi toliau kurti savo pajėgas, tuo pačiu metu sutikdama, kad NATO turėtų būti pagrindinis Europos gynybos ramstis. Vertinant tokią situaciją peršasi dr. Egidijaus Vareikio išsakyta mintis: „Kalbant apie ESGP iniciatyvą reikia pripažinti, kad patys europiečiai iki galo nežino, koks yra jų identitetas ir ko jie siekia šia politika, o tai, be abejo, sukelia tam tikrus nesuspriktumus tarp ES ir NATO“²⁴.

Kur kas labiau komplikauta situacija yra susidariusi tarp ES priklausančių NATO ir ES nepriklausančių NATO šalių, kadangi ES nepriklausančios NATO šalys nori lygiomis teisėmis dalyvauti priimant sprendimus ESGP srityje, jeigu tai sietųsi su NATO išteklių panaudojimu ES reikmėms. Kaip pavyzdį galima pateikti Turkijos atvejį, kuri nuogaštuoja, kad NATO ištekliai nebūtų panaudojami prieš ją ginče su ES nare Graikija²⁵. 2000 m. gruodžio mėn. NATO Šiaurės Atlanto Tarybos posėdyje Turkija nesutiko, kad ES galėtų mašinaliai pasinaudoti NATO planavimo pajėgumais. Turkija nori turėti įtaką galimiems ES sprendimams, ir, visų pirma, ES galimiems veiksams sprendžiant Kipro problemą, dėl kurios sprendimo jau dešimtmečius nesutaria Ankara ir Atėnai. Būdama Aljanso nare, Turkija turi veto teisę visiems NATO sprendimams, o ES krizių valdymo kontekste Ankaros balsas yra silpnai girdimas, nes nebūdama ES nare, Turkija gali tik per NATO daryti savotišką spaudimą Europos Sąjungai. Tad, ESGP tolimesnis vystymas ir europinių krizių valdymo pajėgų kūrimas kelia nerimą dėl galimo ES įtakojimo NATO saugumo susitarimus, kuri kaip organizacija sėkmingai funkcionuoja daugiau nei pusę amžiaus.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį į Rusijos bendradarbiavimą su ES saugumo srityje. Rusija tai mato kaip patogią galimybę mažinti JAV bei NATO įtaką ir išlaikyti savo, kaip vieno pagrindinių tarptautinės politikos veiksmų, statusą²⁶. Turint omenyje Rusijos nacionalinių interesų realizavimą partnerystėje su ES saugumo srityje tik tiek, kiek tai nesikerta su Rusijos nacionaliniais interesais. Jei ES siekia aktyviai dalyvauti konfliktų sprendime ir procesuose NVS

²³ 2001 m. vasario mėn. Miunchene (Vokietija) vykusioje konferencijoje saugumo klausimais JAV gynybos sekretorius Donald Rumsfeldas ragino išvengti veiksmų, kurie pakenktų NATO efektyvumui dėl galimo dubliavimosi ir transatlantinio ryšio susilpninimo.

²⁴ Bendroji užsienio ir saugumo politika bei Europos saugumo ir gynybos politika: formavimo ir įgyvendinimo problemos (2004-05-07) // <http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=4027&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1>; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

²⁵ Sinkevičius E. Europos saugumo ir gynybos politika // Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 139.

²⁶ Griekienis R. Rusijos ir ES santykiai // Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 277.

erdvėje, tai Rusija, atvirkščiai, suinteresuota užkirsti kelią šiam tikslui²⁷. Todėl Rusijos manipuliacija „artimojo užsienio“ klausimais tik stabdo glaudesnę NATO ir ES bendradarbiavimo saugumo srities vystymą, turint omenyje, kad pagrindinę grėsmę sau kaip didžiajai valstybei Rusija mato Europą ir JAV strateginėje vienybėje²⁸. Kitas aspektas yra grynai politinis-ekonominis. 2006 m. JAV rinkimus laimėjus respublikonams iškyla klausimas dėl tolimesnės JAV Kongreso pozicijos, liečiančios NATO asignavimą, jei Europa sukurs savo krizių valdymo karines struktūras, pajėgias spręsti galimas tarptautines krizes Europoje. Mat, šiuo metu vyksta realus išlaidų, atsakomybės ir rizikos pasidalijimas tarp ES valstybių ir JAV, kur, anot europiečių, ESGP yra atsakas į tradicinį JAV reikalavimą dalintis bendra kaštų, atsakomybės ir rizikos našta. Reikia paminėti, kad vienintelė Didžioji Britanija realiai skiria 2 % bendro vidaus produkto gynybos reikmės²⁹. Norint sėkmingai įgyvendinti visus užsibrėžtus tikslus, atsiranda ES šalių savaiminis išlaidų gynybai didinimas. Daugumos ES šalių visuomenė ir politikai yra linkę mažinti išlaidas gynybai, o mobilių ir gerai parengtų krizių valdymo pajėgų bei jų greito transportavimo, aprūpinimo ir kitų pajėgumų sukūrimas reikalauja nemažai finansinių investicijų. Teigiama, kad tik Europos Sąjungos saugumo ir gynybos politika bei bendri Europos šalių saugumo interesai bus pagrindiniai argumentai, kurie turėtų įtikinti ES šalių politikus skirti daugiau išlaidų gynybai. Problema yra ta, kad yra sunku ES šalių visuomenes įtikinti, kad pasibaigus Šaltajam karui vis dar reikia didinti išlaidas gynybai, kurios dabar daugiausia reikalingos ne teritorinei šalies gynybai, bet galimiems veiksams vykdyti už ES ir NATO regiono ribų.

Neabejotina, kad europiečiams reikalingas JAV supratimas ir pritarimas europinių krizių valdymo pajėgų projektui įgyvendinti, o amerikiečiams – adekvatumas jų interesams Europoje. Nuo Europos ir JAV kompetencijos pasidalijimo bei ES ir NATO santykių nustatymo priklausys tolimesnis Europos saugumo užtikrinimas ir JAV vaidmuo Europos saugumo politikoje. Nes, anot dr. E. Vareikio, kalbant apie NATO ir ES santykius reikia pripažinti vieną faktą, kad tiek NATO, tiek ES saugumo aplinka pasikeičia sparčiau nei sugebama ją suplanuoti ir prie jos prisitaikyti³⁰. Todėl tikėtina, kad tiek JAV, tiek ES su tam tikromis išlygomis pritaris viena kitai, kad realizuotų šiuos projektus.

²⁷ Puleikytė K. Europos Sąjunga ir Rusija: bendradarbiavimas saugumo srityje // http://www.geopolitika.lt/index.php?lang=lt&content=lt_geo_2_6&parent=lt_geo_2; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

²⁸ Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 333.

²⁹ From St-Malo to Copenhagen: the build-up of a European Defence // European Defence: a Proposal for a White Paper. – Paris: Institute for Security Studies, 2004. P. 52.

³⁰ Bendroji užsienio ir saugumo politika bei Europos saugumo ir gynybos politika: formavimo ir įgyvendinimo problemos (2004-05-07) // <http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=4027&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1>; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

2. LIETUVOS NARYSTĖ NATO IR ES

2.1. NATO sutarčių įgyvendinimas

Lietuvai 2004 m. kovo 29 d. tapus pilnateise NATO nare, yra laikoma, kad NATO sąjungininkų suteiktos garantijos tapo vienas pagrindinių Lietuvos „kietojo“ saugumo ramsčių. Todėl, kad ši organizacija yra vienintelė, kurios sudėtyje Lietuva gali realizuoti savo kaip tautos ir valstybės strategines idėjas. Kadangi kitos struktūros – ES, VES, ESBO, JT – yra tik iš dalies susijusios su saugumu, arba nepriskiriamos transatlantinių bendrijų kategorijai³¹. NATO veikia kaip suverenių valstybių grupė, kurios nepraranda jokių suvereniteto teisių ar apribojimų. Narystė NATO iš esmės pakeitė Lietuvos atgrasinimo strategijos pobūdį, gynybos koncepciją ir kariuomenės plėtros planus. Tapusi NATO nare Lietuva ne tik įgavo savotišką imunitetą prieš galimas grėsmes, bet ir pati įsipareigojo adekvačiai skirti valstybės indėlių teikiant karinę bei kitokią paramą NATO užduočių vykdymui. Lietuvos patirtį tarptautinėse operacijose liudija šie faktai³²:

- 1) Kroatija: 1992 m. buvo pradėta UNPROFOR (angl. *United Nations Protection Force*) misija, vadovaujama JTO. Jos užduotis buvo sudaryti sąlygas taikai ir saugumui, demilitarizuoti numatytas teritorijas, jas stebėti, apsaugoti gyventojus, stebėti, kaip vykdomos susitarimo dėl ugnies nutraukimo sąlygos. Vėliau misija išsiplėtė į Bosniją ir Hercegoviną ir Makedoniją. Tuo tarpu nuo 1994 m. rugpjūčio mėn. iki 1996 m. vasario mėn. maždaug 90 Lietuvos karių dalyvavo operacijoje UNPROFOR Kroatijoje. Karių užduotis buvo padėti palaikyti viešąją tvarką, patruliuoti atsakomybės rajone, budėti kontrolės postuose, teikti pagalbą humanitarinėms organizacijoms, saugoti objektus. Šioje JTO operacijoje dalyvavo pirmasis Lietuvos taikdarių būrys LITPLA-1 (angl. *Lithuanian platoon*). Tai buvo pirmieji tarptautinėse operacijose dalyvavę lietuviai. Į Kroatiją, be LITPLA-1, dar išvyko LITPLA-2 ir LITPLA-3. Visi jie tarnybą atliko Danijos bataliono sudėtyje.
- 2) Bosnija ir Hercegovina: tiek Serbija, tiek Kroatija turėjo teritorinių interesų Bosnijoje. Serbų ir kroatų ginkluotosios pajėgos užimtose teritorijose vykdė etninius valymus. Įsikišus NATO pajėgoms 1995 m. kovos pradėjo rimti. Buvo pasiekta politinių susitarimų, kuriems įgyvendinti prireikė 60 tūkstančių NATO karių, dalyvavusių operacijoje IFOR (angl. *Implementation Force*). Vėliau šią misiją pakeitė SFOR (angl. *Stabilisation Force*). Nuo 2004 m. gruodžio mėn. vadovavimą misijai iš NATO perėmė

³¹ Jankauskas K. Vareikis E. Lietuva ir tarptautinis saugumas // Studijų šaltiniai 7: Lietuva ir tarptautinės organizacijos / sud. Z. Petrauskas, G. Steponavičius. – Kaunas: Naujasis lankas, 1998. P. 127.

³² Operacijų regionai // <http://www.kam.lt/index.php/lt/104530/>; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

ES. Lietuva šioje operacijoje dalyvavo nuo 1996 metų. Misijose Bosnijoje ir Hercegovinoje yra tarnavę maždaug 700 Lietuvos karių (LITPLA, LITCOY, BALTCOY, BALTSQ, SFOR). 1996 m. IFOR operacijos metu čia žuvo pirmasis Lietuvos taikdarys vyr. lt. Normundas Valteris (LITPLA-4). Be to, Bosnijoje IFOR ir SFOR operacijų kontekste Lietuvos kariai pirmą kartą dalyvavo NATO vadovaujamosiose tarptautinėse operacijose. Tarptautinėje ES vadovaujamoje taikos palaikymo operacijoje „Althea“ Bosnijoje ir Hercegovinoje paskirtas dalyvauti vienas Lietuvos štabo karininkas.

- 3) Balkanų regionas: 1998 m. kilo konfliktas Serbijos ir Juodkalnijos provincijoje Kosove, tarp vietos albanų Kosovo išlaisvinimo armijos ir Jugoslavijos ginkluotųjų pajėgų. 1999 m. NATO pajėgos pradėjo bombarduoti Serbijos karinius objektus. Netrukus į provinciją buvo įleistos NATO ir Rusijos taikos palaikymo pajėgos. Pasibaigus NATO karinei operacijai suformuotas KFOR (angl. *Kosovo Forces*), kurio pagrindą sudaro NATO pajėgos.
- 4) Albanija: Kosovo provincijoje (Serbija ir Juodkalnija) kilusi krizė privertė šimtus tūkstančių žmonių pasitraukti į kaimynines šalis. Makedonijos ir Albanijos vyriausybės negalėjo savo jėgomis suvaldyti albanų pabėgėlių srauto, plūstančio iš Kosovo. Kilo humanitarinės katastrofos grėsmė. Nuo 1999 m. gegužės mėn. iki tų pačių metų rugsėjo mėn. dešimt Lietuvos karių (karo medikai, pagalbinis medicinos personalas) dalyvavo NATO humanitarinėje operacijoje „Allied Harbour“ Albanijoje. Karo medikai vietos gyventojams teikė medicinos pagalbą.
- 5) Kosovas (Serbija ir Juodkalnija): nuo 1998 m. į konfliktą įsikišo NATO pajėgos. Nuo 1998 m. gruodžio mėn. iki 1999 m. kovo mėn. trys kariniai stebėtojai iš Lietuvos dalyvavo Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos misijoje (angl. *OSCE Kosovo Verification Mission*) Kosove. Misijos tikslas – tikrinti, kaip tuometinė Jugoslavijos Federacinė Respublika vykdė savo įsipareigojimus sureguliuoti konfliktą Kosovo provincijoje. Lietuvos kariai į tarptautines misijas Kosove vyksta nuo 1999 metų. Karių užduotis – padėti palaikyti viešąją tvarką, patruliuoti atsakomybės rajone, būti kontrolės postuose, teikti pagalbą humanitarinėms organizacijoms, saugoti objektus. 2003 m. balandžio–spalio mėnesiais karo medikas ir jo padėjėjas dalyvavo misijoje NATO vadovaujamoje operacijoje „Joint Guardian“ Kosove. Lietuviai tarnavo Čekijos ir Slovakijos bendro bataliono sudėtyje.
- 6) Buvusioji Jugoslavijos Respublika Makedonija: Europos Sąjungos vadovaujama karinė operacija pradėta 2003 m. balandžio mėnesį bendru šalies, ES ir NATO sprendimu Europos Sąjungai perimti iš NATO vadovavimą karinei operacijai. NATO tarptautinei operacijai buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje vadovavo nuo 2001

metų. Lietuva šioje operacijoje dalyvauja nuo jos pradžios – 2003 m. balandžio mėn. Šiuo metu Lietuvos karininkai misijoje nedalyvauja.

Centrinės ir Pietų Azijos regionas:

- 7) Afganistanas: Lietuva JAV vadovaujamoje tarptautinėje operacijoje „Tvirta taika“ (angl. *Enduring Freedom*) dalyvavo nuo 2002 m. lapkričio mėn. iki 2004 m. lapkričio mėn. Kariai vykdė specialiosios žvalgybos užduotis, dalyvavo sulaikant įtariamus asmenis, likviduojant ginklų sandėlius ir slėptuves. Nuo 2002 m. spalio mėn. Lietuvos karo medikai ir kiti specialistai dalyvavo Eurokorpuso vadovaujamoje tarptautinėje taikos operacijoje tarptautinių saugumo paramos pajėgų ISAF (angl. *International Security Assistance Force*) sudėtyje. Nuo 2003 m. apie dvylika Lietuvos karo medikų tarnavo Vokietijos vadovaujamoje karo lauko ligoninėje Kabule. Nuo 2004 m. Kabulo tarptautiniame oro uoste tarnavo Lietuvos logistai, krovos specialistai, oro eismo navigatoriai ir kiti kariniai specialistai. Lietuvių karo medikai taip pat dalyvavo vienos iš provincijų atkūrimo grupių Mazar E Sharif'e veikloje. Nuo 2005 metų Lietuva perėjo į kokybiškai naują dalyvavimo misijoje etapą. Ji prisiėmė vadovauti vienos Afganistano provincijos – Goro – atkūrimui. Provincijos atkūrimo grupių (PAG; angl. *Provincial Reconstruction Team*, PRT) užduotis – stiprinti centrinės Afganistano valdžios įtaką provincijoje, padėti vietinėms saugumo struktūroms kurti saugią aplinką ir stabilumą, sudaryti tinkamas sąlygas provincijai ir valstybei atkurti, tarpininkaujant ir skatinant įvairių valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų veiklą provincijoje.
- 8) Pakistanas: Šiaurės Atlanto Taryba priėmė sprendimą suteikti pagalbą Pakistanui pirmą kartą Aljanso istorijoje panaudojant NATO greitojo reagavimo pajėgas (angl. *NATO Response Forces*, NRF). Lietuva nusprendė siųsti į šią operaciją, 2005 m. pirmą pusmetį NRF budėjusį vandens valymo vienetą. Lietuvos vandens valymo vienetas buvo priskirtas Ispanijos bataliono inžinerijos kuopai. Kartu su lietuviais batalione buvo ispanų, lenkų, britų ir italų inžinieriai.

Persijos įlankos regionas:

- 9) Irakas: pirmieji iš Lietuvos į Iraką 2003 m. balandžio mėn. išvyko logistikos specialistai ir karo medikai. 2003-2004 m. Lietuvos kariai tarnavo CJTF (angl. *Combined Joint Task Forces*) štabe. Lietuvos kariškiai tarnauja daugianacionalinių pajėgų štabe Bagdade (MF-I – angl. *Multinational Force Iraq*). Daugiausiai Lietuvos karių Irake buvo LITCON ir LITDET misijose. Lietuvos karių užduotis Irake: komunikacijos objektų, svarbių infrastruktūros įrenginių, įstaigų apsauga, viešosios tvarkos palaikymas, parama humanitarinę pagalbą teikiančioms organizacijoms. Lietuvos kariai kartu su vietine Irako policija patruliuoja gatvėse ir padeda rengti Irako policiją.

Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose padidina išplėstinio atgrasinimo efektyvumą, padidindama sąjungininkų politinius ir moralinius karinės jėgos nenaudojimo kaštus karinio konflikto metu. Todėl NATO valstybėms, greičiausiai Didžiąjai Britanijai su JAV užnugariu, būtų sunku atsisakyti panaudoti politines, ekonomines ar karines priemones Baltijos regione, ypač kai Lietuva atstovauja daugiau NATO interesus Irake, Afganistane, Balkanuose bei kituose pasaulio regionuose. Perspektyvoje yra labai sudėtinga indentifikuoti tolimesnius Lietuvos dalyvavimo tarptautinėse operacijose terminus bei imtį. Nes šiuo metu visose šalyse kur yra vykdomos operacijos egzistuoja tam tikros sąlygos, kurios galėtų apibrėžti misijos pabaigą. Pavyzdžiui Irake yra rengiama Irako saugumo pajėgos, kad vėliau galėtų patys apsaugoti savo valstybę, dar turint omenyje ir tai, kad JAV dėl vidaus politinių permainų rengiasi išvesti karius iš Irako. Afganistano ir Kosovo misijos klausimas taip pat lieka nepakitęs ir yra teigiama, kad NATO pajėgos vykdys misiją tol, kol to reikės³³. Visuotinės gynybos sąvoka išnyko iš Lietuvos nacionalinio saugumo strategijos ir Lietuvos karinės strategijos. Tačiau istorijos pamokas išmokusi Lietuva neatsisakė pilietinio pasipriešinimo doktrinos, turint omenyje tuometinę susidariusią politinę krizę valstybėje, ko pasekoje Lietuva daugiau nei pusę amžiaus geopolitiniame pasaulio žemėlapyje buvo vaizduojama raudona spalva, bei turint omenyje Vakarų valstybių Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo kvestionavimą. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į faktą, kad pagal NATO sutarties 5-ąjį straipsnį Aljanso narės turi reagavimo rūšies pasirinkimo teisę³⁴. Kitaip tariant, esant realiai užsienio valstybės karinei invazijai Lietuvoje, nebūtinai visos NATO narės būtų įgalintos sutartimi ginti Lietuvą ginklu. Šiuo metu visos Baltijos šalių apginamumo analizės rodo, kad NATO turi pakankamai karinių pajėgumų efektyviai atgrasinti priešininkus. JAV darytos studijos leidžia daryti prielaidą, kad JAV net ir be sąjungininkų pagalbos galėtų užtikrinti Lietuvos gynybą regioninio konflikto atveju³⁵. Svarbiausias iššūkis užtikrinti plačio atgrasinimo efektyvumą būtų ne karinis Aljanso pajėgumas, o potencialių agresorių įtikinimas, kad karinė jėga bus panaudota. Tačiau remiantis 1999 m. adaptuota Konvencinės ginkluotės Europoje sutartimi (angl. *European Conventional Arms Treaty*), JAV patikimam atgrasinimui negali panaudoti veiksmingų priemonių. Taip pat iki šių dienų lieka neatsakytas klausimas: ar Vokietija, esant realiai Rusijos grėsmei, dalyvautų Aljanso sudėtyje, atremiant agresoriaus veiksmus. Mat, už susivienijimą Vokietija Rusijai skyrė ne tik

³³ <http://usinfo.state.gov/xarchives/display.html?p=washfileenglish&y=2006&m=July&x=20060711175732adynned0.6123316>; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

³⁴ Heurlin B. NATO, Security, and the Baltic States // *The Baltic States in Word Politics*. 1998 – Britain: Curzon Press. P. 77.

³⁵ Urbelis V. Lietuvos atgrasinimo strategija // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006. P. 258.

milžiniškas dotacijas, bet ir politiškai įsipareigojo nedalyvauti eventualiuose kolektyviniuose veiksmuose prieš ją³⁶.

³⁶ Op. cit.: Vertrag über gute Nachbarschaft, Partnerschaft und Zusammenarbeit zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Union der Socialistischen Sowjetrepubliken vom. 9 November 1990, Wysiwyg: <http://www.inopressa.ru/details.html?id – 1553>.

2.2. ES bendrosios užsienio saugumo bei saugumo ir gynybos politikų įgyvendinimas

Lietuvos ir ES bendradarbiavimas bendros gynybos politikos klausimais prasidėjo po ES Viršūnių susitikimo Helsinkyje 1999 m., kur buvo paskelbtas svarbiausias ESGP tikslas sukurti greitojo reagavimo pajėgas Peterburgo uždaviniams vykdyti³⁷. Atsižvelgdama į tai, Lietuva jau yra deklaravusi savo pajėgumus (reguliariosios pajėgos ir aktyvusis rezervas³⁸), skirtus prisidėti prie ES vykdomų krizių valdymo ir taikos palaikymo operacijų, taip prisijungdama prie glaudesnio karinio bendradarbiavimo europiniu lygmeniu. ES konsultacinėje sutartyje išdėstytos ESGP nuostatos numato įvairias Lietuvos dalyvavimo ESGP galimybes.

Lentelė³⁹

Lietuvos pozicija / veiksmai	Politinė parama	Dalyvavimas įgyvendinant sprendimą
Pritaria sprendimui (už įgyvendinimą atsakingos visos pritarusios valstybės)	Privalo	Privalo
Pritaria sprendimui (už įgyvendinimą atsakinga tam tikra valstybių grupė)	Privalo	Gali
Išreiškia konstruktyvų susilaikymą	Gerbia sprendimą	Negali

Lietuvai pritarus tam tikro sprendimo priėmimui, finansinė parama ir/ar aktyvus karinis bendradarbiavimas įgyvendinant sprendimus priklauso nuo konkretaus susitarimo tarp valstybių narių. Net ir neskirdama pajėgumų tiesioginiam dalyvavimui, Lietuva gali būti įpareigota skirti tam tikrą įnašą į operacijos finansavimą ir, atvirkščiai, Lietuva gali būti įpareigota skirti tam tikrus pajėgumus, o finansuojama būtų iš kitų valstybių nacionalinių biudžetų. Antruoju lentelėje nurodytu atveju, tik Lietuvai esant tarp valstybių, kurios įgaliotos įgyvendinti sprendimo vykdymą, mūsų šalis turėtų vykdyti finansinius įsipareigojimus ir/ar skirti pajėgumus sprendimui vykdyti. Abiem minėtais atvejais turi būti aiškus politinis pritarimas pačiam sprendimui. Nepritarimo atveju, Lietuva gali pasinaudoti konstruktyvaus susilaikymo galimybe, tačiau privalo gerbti Tarybos priimtą sprendimą ir netrugdyti jį įgyvendinti. Pagrindiniais BUSP darbotvarkės klausimais šiuo metu yra Artimieji Rytai, Irakas, Afganistanas, Balkanai, kurių svarba minima dėl galimos sekančios plėtros perspektyvos bei dėl besitęsiančių

³⁷ EU-US Summit: a Guide (December 17, 1999, Washington , DC), Common European Policy on Security and Defense: Excerpts from the Presidency Conclusions, Helsinki European Council, 10 and 11 December 1999 // <http://www.eurunion.org/partner/summit/Summit9912/DEFENCE.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

³⁸ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2004 m. lapkričio 15 d. įsakymo Nr. V-1226 „Dėl Lietuvos Respublikos karinės strategijos patvirtinimo“ 5.5 dalis // <http://www.kam.lt/index.php/lt/35634/>; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

³⁹ Krašto apsauga 2003. – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004. P. 645.

konfliktų. Lietuva aktyviai dalyvauja ES karinėse bei civilinėse operacijose⁴⁰. Pirmoji ES karinė operacija, prie kurios prisidėjo Lietuva, buvo CONCORDIA, vykdyta 2003 m. kovo-gruodžio mėn. buvusioje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje (FYROM), perėmus ją iš NATO. Operacijos tikslas buvo užtikrinti tarptautinių stebėtojų, vykdančių taikos susitarimo įgyvendinimą priežiūrą, saugumą. Antroji ES taikos įvedimo operacija ARTEMIS buvo vykdoma 2003 m. birželio-rugsėjo mėn. Kongo Demokratinėje Respublikoje. 2004 m. gruodžio mėn. Bosnijoje ir Hercegovinoje pradėta vykdyti trečioji ir didžiausia iki šiol ES karinė operacija ALTHEA. Operacijos tikslas yra Deitono taikos sutarties įgyvendinimo priežiūra, saugios politinių ir ekonominių reformų aplinkos užtikrinimas, organizuoto nusikalstamumo mažinimas. Lietuva yra pasiuntusi į šią operaciją vieną štabo karininką. Kalbant apie ES civilines operacijas, ES Vadovų Taryba Feiroje 2000 m. išskėlė uždavinį iki 2003 m. įvertinti ES civilinius pajėgumus prioritetinėse civilinio krizių valdymo srityse: policijos, teisės viršenybės, civilinės administracijos, civilinės saugos ir monitoringo. Šiuo metu ES vykdo dvi policijos misijas Vakarų Balkanų valstybėse – vieną Bosnijoje ir Hercegovinoje, o kitą buvusioje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje (FYROM). Kiekvienoje iš jų dalyvauja po du Lietuvos policijos pareigūnus. Išskirtina trečioji, 2004 m. liepos 16 d. prasidėjusi, ES civilinė operacija - teisės viršenybės misija Gruzijoje EUJUST Themis. Šios operacijos iniciatore buvo Lietuva, pasiūliusi pasinaudoti atsivėrusiomis galimybėmis glaudžiau bendradarbiauti su naująja Gruzijos valdžia ir prisidėti įtvirtinant Gruzijoje modernius valstybės valdymo principus, ypatingą dėmesį skiriant baudžiamosios teisės reformos problemoms. Lietuvos, kaip posovietinės šalies, kuri sėkmingai integravosi į ES ir kitas tarptautines struktūras, patirtis ir teisinės reformos modelis pasirinktas už pagrindą įgyvendinant Gruzijos teisinės sistemos reformą, o Lietuvos atstovas paskirtas misijos vadovo pavaduotoju. Lietuvos principai dalyvaujant ES greito reagavimo pajėgose grindžiami tuo, kad ir NATO, ir ES greito reagavimo pajėgoms turi būti naudojami vieningi pajėgumai, turi būti siekiama maksimaliai koordinuoto pajėgų ir operacijų planavimo abejoms organizacijoms ir glaudaus ES bei NATO sprendimų priėmimo pajėgumų ir operacijų panaudojimo klausimais. Lietuva pritaria, kad šis dėmesys turi būti didinamas būtent prevencijai ir vadinamajai pirmajai įsijungimo fazei. Šis požiūris ypatingai taikomas mūsų kaimynystei ir NVS regionui, tokioms situacijoms, kurios yra Kaukaze ar Moldovoje. Aiškiai suvokiama, kad ne tik energetikos, bet ir politinių, ekonominių, karinių resursų dėka Rusija kol kas vis dar gali šias šalis įtakoti labiau nei JAV⁴¹. Vienas tokių projektų, kaip jau minėta anksčiau, ir yra vykdomas Lietuvos iniciatyva. Šis projektas visiškai atitinka

⁴⁰ Lietuvos indėlis įgyvendinant Europos saugumo ir gynybos politiką (2005-03-30) // <http://www.urm.lt/index.php?1366018370>; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

⁴¹ Bajoraitė D. Rusijos-JAV santykiai: geostrateginiai aspektai // http://www.geopolitika.lt/index.php?lang=lt&content=lt_geo_1_40&parent=lt_geo_1; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

patvirtintą Europos saugumo strategiją. Lietuva į Gruziją pasiūlė pasiūsti ES gynybos politikos misiją susidedančią iš dešimties teisininkų ekspertų, kurie galėtų dirbti su Gruzijos ministrais patardami, kaip geriau parengti ir įgyvendinti įvairius įstatymus. Kitaip tariant, Lietuva yra vertinama kaip efektyvi demokratizacijos projektų vykdytoja, realiai pretenduojanti į išskirtinumą regione⁴². Nors ES ir nesuteikia formalių saugumo garantijų, tačiau turi realių ekonominių svertų, kuriais galėtų veikti kitų šalių, o ypač Rusijos, politiką. Turint omenyje, kad Rusijos užsienio prekyboje, išskyrus energetikos sektorių, Europos Sąjungos valstybių dalis sudaro daugiau nei 72 % (2005 metų duomenimis)⁴³. Tačiau ekonominių sankcijų taikymas šiuo atveju būtų tik kaip reagavimas į jau įvykusį veiksma arba, kitaip tariant, padarinius.

Ateityje BUSP įtaka Lietuvai tik didės. Kiek ši įtaka bus teigiama priklausys nuo to, koku keliu pasuks pati Europa: savarankiškos gynybinės struktūros kaip alternatyvos NATO, ar glaudaus bendradarbiavimo su NATO ir JAV keliu. Iš to darytina išvada, kad Lietuvai reikės nuolat ieškoti balanso tarp išsipareigojimų ES ir NATO.

⁴² Lopata R. Statkus N. Imperijos, pasaulio tvarka ir mažosios valstybės // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006. P. 82.

⁴³ Russia: Bilateral Trade Relations // http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/countries/russia/index_en.htm; prisijungimo laikas: 2005-12-05.

3. GRĖSMIŲ LIETUVOS VALSTYBEI ANALIZĖ

3.1. Lietuvos saugumo politikos doktrina

Saugumo ir stabilumo svarbos suvokimas lemia, kad parengiant ir įgyvendinant įvairaus pobūdžio valdymo sprendimus, valdymo ir savireguliacijos priemonės, skirtas visuomenės modernizavimui, būtinais reikia atsižvelgti į visokius pavojus ir riziką. Pavojų ir rizikos raiška sudaro prielaidas siekti saugios ir stabilios būsenos ir tai pasiekti šalinant ar bent mažinant pavojus ir riziką⁴⁴. Dabartinę Lietuvos saugumo politikos doktriną atspindi Nacionalinė saugumo strategija⁴⁵, kurios tikslas yra numatyti saugios valstybės plėtros viziją, nustatyti nacionalinio saugumo politikos pagrindinius tikslus ir uždavinius, nacionalinius interesus ir jų įgyvendinimo priemones politikos, diplomatijos, gynybos, ekonomikos ir kitose srityse. Ši strategija grindžiama Lietuvos Respublikos Konstitucija, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymu, Šiaurės Atlanto bei Europos Sąjungos sutartimis.

Nacionalinio saugumo strategijos 3 skyriuje apibrėžiami nacionalinio saugumo interesai. Čia jie skirstomi į dvi dalis: gyvybiniai ir pirmaeiliai. Pastarieji interesai apima globalų ir regioninį stabilumą; NATO sąjungininkių ir Europos Sąjungos valstybių saugumą, demokratiją ir gerovę; laisvę ir demokratiją kaimyniniuose Europos Sąjungos regionuose; visų euroatlantinės erdvės valstybių saugumo politikos atvirumą ir stabilumą; etc.

Nacionalinio saugumo strategijos 4 skyrius atskleidžia rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes nacionaliniam saugumui. Pagrindiniu tokių veiksnių šaltiniu laikoma globalizacija. Ji aprėpia:

- 1) terorizmą kaip išorinę grėsmę;
- 2) konvencinius rizikos veiksnius (pavyzdžiui, karinės jėgos demonstravimas, grasinimai panaudoti jėgą, nedemokratiškai valdomų ginkluotųjų pajėgų buvimas, žlungančios valstybės bei išaldyti regioniniai konfliktai);
- 3) priklausomybę nuo vienos valstybės strateginių žaliavų bei energijos tiekimo ar užsienio kapitalo, atstovaujančio ekonomikai, kur laisvoji rinka neužtikrinta ar nestabili, koncentracija kuriame nors ar keliuose ekonomikos sektoriuose;
- 4) tam tikrus ekonominius veiksnius (pavyzdžiui, turto valdymo kontrolės perėmimas politiniais tikslais nacionaliniam saugumui strategiškai svarbiuose

⁴⁴ Melnikas B. Transformacijos. – Vilnius: Vaga, 2002. P. 113.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2233 ir Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. X-91 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ priedo pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 15-473. (arba http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=249517&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2006-12-05)

ūkio sektoriuose ir objektuose, siekiant vykdyti ekonominiam saugumui žalingą veiklą);

- 5) kitų valstybių žvalgybos tarnybų veiklą, nukreiptą prieš Lietuvos Respubliką;
- 6) masinio naikinimo ginklų, jų sudedamųjų dalių ir gamybos technologijų nelegalų platinimą;
- 7) nekontroliuojamą migraciją, plintančią nelegalią imigraciją bei didėjančią Lietuvos piliečių emigraciją; etc.

Sekančiame Nacionalinio saugumo strategijos skyriuje nustatomi nacionalinio saugumo politikos tikslai:

- 1) apsaugoti gyvybinius ir pirmaeilius nacionalinius interesus;
- 2) neutralizuoti pavojus bei grėsmes;
- 3) neleisti rizikos veiksniams virsti pavojais ar grėsmėmis.

Vienu iš pagrindinių uždavinių laikomi draugiški santykiai su užsienio valstybėmis, regioninis stabilumas, taika ir išitvirtinimas euroatlantinėje erdvėje.

Lietuvos Respublikos saugumo politika numato ginkluotos jėgos panaudojimą tiek individualios, tiek kolektyvinės gynybos nuo ginkluoto užpuolimo, taip pat tarptautinių įsipareigojimų vykdymo atvejais pagal Jungtinių Tautų Chartiją, Šiaurės Atlanto Sutartį, Europos Sąjungos steigimo sutartį, Lietuvos Respublikos Konstituciją ir kitus įstatymus.

Šia Nacionalinio saugumo strategija grindžiamų atskirų valstybės veiklos sričių strategijų ir doktrinų pagrindiniai principai užsienio ir gynybos politikos, valstybės vidaus saugumo ir kitose nacionalinio saugumo srityse yra: vidaus saugumas ir gerovė; viešasis saugumas; žmogaus ir piliečio teisės; stabilus ekonomikos augimas; socialinis saugumas ir stabilumas; karinė gynyba; euroatlantinė integracija ir stabilumas. Plačiau vertėtų pakalbėti apie euroatlantinę integraciją ir stabilumą: čia akcentuojama, kad aktyvi ir efektyvi Lietuvos narystė NATO ir Europos Sąjungoje ir šių struktūrų plėtra į valstybes, kurios išreiškė norą ir bus pasirengusios prisijungti prie minėtų tarptautinių organizacijų, yra Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo politikos prioritetas. Taip pat akcentuojamas gerų kaimyninių santykių skatinimas ir regioninis bendradarbiavimas (pavyzdžiui, Baltijos jūros regione, Šiaurės Europoje, su Rusijos Federacija, etc.).

Nacionalinio saugumo strategijos baigiamosiose nuostatose pabrėžiama nauda Lietuvai, esant NATO ir ES nare, t.y. narystė NATO užtikrina Lietuvos Respublikos karinį, politinį ir ekonominį saugumą, o narystė ES skatina Lietuvos Respublikos ekonominę plėtrą ir gerovę, suteikia nekarines saugumo garantijas.

3.2. Grėsmių kategorijų nustatymas: globalioje, regioninėje, ir nacionalinėje aplinkose

Atsižvelginat į Lietuvos nacionalinio saugumo problematiškumą, kuris identifikuoja save iš valstybės komplikotos geopolitinės padėties, valstybės dydžio, ribotų resursų bei pereinamojo pobūdžio nuolat reformuojamos ekonominės ir socialinės sistemos, yra akademinės tarptautinių santykių disciplinoje suklasifikuoti analitiniai lygmenys. Išskiriamos trys pagrindinės dimensijos, kurios apima globalinį, regioninį, bei nacionalinį lygmenis, kur:

- globalinis lygmuo identifikuoja Lietuvos nacionaliniam saugumui aktualias permainas pasaulinėje tarptautinio saugumo sistemoje;
- regioninis lygmuo apima Europos Sąjungos ir Baltijos jūros regiono saugumo sistemos plėtotę;
- nacionalinis lygmuo identifikuoja vidines Lietuvos nacionalinio saugumo problemas⁴⁶.

Realūs bei potencialiai pavojai ir rizika ne tik pasižymi didele įvairove, bet ir atskleidžia labai plačią saugumo ir stabilumo užtikrinimo sąlygų ir galimybių spektrą. Tai leidžia šių pavojų ir rizikos visumą traktuoti kaip daugialypę sistemą, o pačius pavojus ir riziką klasifikuoti pagal požymius: pobūdis ir turinys, kilmė, raiška laiko požiūriu, raiškos mastas, šalinimo ar mažinimo priemonių ir reformų turinys, reakcija.

Vertinant ir klasifikuojant pavojus ir riziką jų turinio prasme yra išskiriama politinio, ekonominio, karinio gynybinio bei kitos pavojų ir rizikos grupės. Šia prasme labai svarbu suvokti skirtingas įvairiems saugumo ir stabilumo tipams būdingas aplinkybes, ypač tas, kurios rodo prioritetiškus politinio, ekonominio, karinio gynybinio saugumo ir stabilumo bei kitus atvejus⁴⁷.

Politinio saugumo ir stabilumo problemos yra aktualios ir svarbios bet kurios visuomenės grandims – pavieniam visuomenės nariui, narių grupei, bet kuriai visuomenės organizacijai, kiekvienai valstybei, valstybių grupei, tarptautinei bendrijai, kaip visumai. Daugelio valstybių istorija rodo, kad vykstantys pasaulyje ginkluoti ir neginkluoti konfliktai yra iimtinais politinis reiškinys, ir tik nuo politikų valios priklauso, ar tie konfliktai įsiliepsnoja, ar jie iš karto užgesinami, ar jiems iš anksto užkertamas kelias⁴⁸. Politinio saugumo ir stabilumo problemos yra labai plačios ir sudėtingos: joms yra būdinga daugybės grynai politinių, taip pat socialinių, ekonominių, technologinių, karinių ir kitokių aspektų įvairovė. Politinio saugumo ir

⁴⁶ Vitkus G. Strateginių tyrimų centro projektas // Nacionalinio saugumo studijų perspektyvos Lietuvoje (2001 m. gruodžio 19 d. konferencijos medžiaga). – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002. P. 30.

⁴⁷ Melnikas B. Transformacijos. – Vilnius: Vaga, 2002. P. 119.

⁴⁸ Butkevičius A. Šiuolaikinės valstybės saugumo ir gynybos sistema: organizacinis aspektas. – Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1993. P. 18.

stabilumo problemų samprata siejama su politinių teisių ir laisvių įgyvendinimu, taip pat su įvairių tikslų siekimu bei interesų realizavimu politinėmis priemonėmis:

- politinis saugumas yra pagrindinė prielaida įgyvendinti demokratinės ir humaiškos raidos nuostatas, sudaryti palankias sąlygas harmoningai bręsti ir tobulėti visai visuomenei ir visiems jos nariams,
- politinis stabilumas yra pagrindinė prielaida užtikrinti kryptingą visuomenės adaptavimąsi prie kintančių sąlygų, įgyvendinant įvairių raidos procesų tarpusavio harmonizavimo ir perimamumo nuostatas⁴⁹.

Norint suvokti ir vertinti politinio saugumo ir stabilumo problemas yra tikslinga išskirti tas svarbiausias visuomenės, hierarchijos grandis, kurių kiekvienoje gali būti keliami ir sprendžiami vienokie ar kitokie politinio saugumo užtikrinimo klausimai. Pasak prof. B. Melniko, toks „hierarchijos grandžių išskyrimas leidžia apibrėžti svarbiausias politinio saugumo ir stabilumo problemų sritis adekvačiai hierarchinės visuomenės struktūrai“⁵⁰, ypatingą dėmesį skiriant šioms problemų grandims:

- visuomenės politinio saugumo ir stabilumo bendrosios problemos,
- valstybės, kaip visuomenę reprezentuojančios sistemos, politinio saugumo ir stabilumo problemos,
- valstybių sistemos ar tam tikros valstybių grupės kolektyvinio saugumo ir stabilumo problemos,
- politinės ir nepolitinės organizacijos, visuomenės grupės ar socialinio sluoksnio, institucijos, kaip tam tikros visuomenėje veikiančios struktūros, politinio saugumo ir stabilumo problemos,
- asmens politinio saugumo bei politinių teisių stabilumo problemos.

Taip pat kaip vieną iš probleminių grandžių galima identifikuoti politinę kultūrą, kuri yra vienas svarbiausių sisteminių faktorių, determinuojančių valstybės užsienio politiką apskritai ir ypač nacionalinio saugumo strategiją bei taktiką. Politinę kultūrą sudaro vertybės, normos, žinios, įgūdžiai, kurie reguliuoja visuomenės politinį gyvenimą, t. y. konkurenciją dėl valdžios ir jos panaudojimą⁵¹. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad politinių veikėjų vertybės, orientacijos, kompetencija ir kiti profesionaliosios bei masinės politikos kultūros elementai nulemia, kaip ir kokios išorinio saugumo koncepcijos yra pasirenkamos ir kaip jos įgyvendinamos.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem. P. 120.

⁵¹ Prazauskas A. Politinė kultūra ir nacionalinis saugumas // Prazauskas A. Bajarūnas E. Žulys A. Vaškelevičius K. Vareikis E. ir kt. Skaitiniai apie nacionalinį ir tarptautinį saugumą: II dalis. - Vilnius: Atlanto sutarties Lietuvos bendrija, 2001. P. 9.

Pažymėtina, kad politinio saugumo ir stabilumo problemos yra gana stipriai susijusios su ekonominiu, socialinio bei kitomis saugumo ir stabilumo problemomis.

Ekonominio saugumo ir stabilumo problemos daugeliu požiūrių yra laikytinos prioritetinėmis sprendžiant daugumą politinio, karinio bei kitokio pobūdžio saugumo ir stabilumo klausimų. Šių problemų prioritetiškumą sąlygoja: ekonominiai interesai ir motyvacijos daugeliu požiūrių yra vyraujantys formuojant, skleidžiant ir įgyvendinant tiek ekonominio, tiek ir neekonominio pobūdžio siekius bei tikslus; ekonominės galimybės bei ekonominio pobūdžio priemonės daugeliu požiūrių yra pagrindinė, o kartais netgi ir vienintelė, sąlyga realiai įgyvendinti įvairiausių ekonominio ir neekonominio pobūdžio siekius ir tikslus. Ekonominio saugumo ir stabilumo problemų samprata yra sietina su ekonominių galimybių ir iniciatyvų įgyvendinimu, taip pat su įvairių tikslų siekimu bei interesų realizavimu ekonominėmis priemonėmis: ekonominis saugumas yra pagrindinė prielaida išvengti pavojų, kylančių ar galinčių kilti visuomenėje ar tam tikroje jos grandyje sukauptam ekonominiam potencialui, šio potencialo plėtojimui ir tinkamam naudojimui; ekonominio saugumo sąvoka išreiškia ekonomiškai apibrėžiamos nuosavybės subjekto ar vartotojo teisių į šią nuosavybę bei jos panaudojimo įgyvendinimą, taip pat ekonomiškai apibrėžiamos nuosavybės subjekto vartotojo ekonominių laisvių realizavimą. Ekonominis stabilumas laikoma pagrindine prielaida kryptingai užtikrinti visos visuomenės gerovės kilimą bei jos ekonominių ir neekonominių poreikių patenkinimą. Vertinant skirtingoms visuomenės grandims būdingas ekonominio saugumo ir stabilumo problemas, iš pastarųjų yra ypač išskirtinos tokios jų grupės⁵²:

- visuomenės ekonominio saugumo ir stabilumo bendrosios problemos,
- valstybės ar valstybių sistemos ekonominio saugumo ir stabilumo problemos,
- socialinio sluoksnio ar grupės ekonominio saugumo ir stabilumo problemos,
- organizacijos ar įmonės, institucijos ar kitos struktūros ekonominio saugumo ir stabilumo problemos,
- asmens ekonominio saugumo ir stabilumo problemos.

Tarp visuomenės saugumą ir stabilumą sąlygojančių aplinkybių gana dažnai ypač reikšmingomis yra laikytinos karinio gynybinio pobūdžio aplinkybės. Iš šių aplinkybių matyti visuomenės gebėjimas įgyvendinti ir apginti savo interesus karinėmis gynybinėmis priemonėmis, o tai reiškia, kad visuomenės saugumo ir stabilumo problemų struktūroje tikslinga išskirti karinio gynybinio saugumo ir stabilumo problemas.

Svarstant ir sprendžiant karinio gynybinio saugumo ir stabilumo klausimus, pirmiausia, reikia apibrėžti „karinio gynybinio saugumo“ bei „karinio gynybinio stabilumo“ sąvokas.

⁵² Melnikas B. Transformacijos. – Vilnius: Vaga, 2002. P. 125.

Karinis gynybinis saugumas gali būti suvokiamas kaip visuomenei ar atskiroms jo grandims būdinga būseną, kuriai esant visuomenei ir jos nariams negresia kariniai pavojai, nėra karinio pobūdžio rizikos ar grėsmių ir yra gebama⁵³:

- išvengti karinės agresijos savo atžvilgiu agresijos prevencijos priemonėmis įgyvendinant apsigynimo nuo karinių grėsmių nuostatas; šia prasme karinio gynybinio saugumo sąvoka išreiškia visuomenės ar jos grandžių gebėjimą atlikti realių ar potencialių karinio pobūdžio pavojų sumažinimo ar neutralizavimo bei realios ar potencialios agresijos sustabdymo funkcijas;
- adekvačiai sureaguoti į karinę agresiją savo atžvilgiu, visiškai ar iš dalies pašalinti tokios agresijos pasekmes; toks požiūris į karinį gynybinį saugumą išreiškia visuomenės ar jos grandžių gynybines funkcijas;
- karinėmis priemonėmis įgyvendinti „invazinio“ (puolamojo) pobūdžio tikslus realizuojant tiek kitų atžvilgiu vykdomos ar vykdytinos agresijos nuostatas, tiek ir potencialios agresijos savo atžvilgiu prevencijos nuostatas; šis požiūris išreiškia visuomenės ar jos grandžių gebėjimą pulti realų, potencialinį ar menamą agresorių ir tokiu būdu užtikrinti savo saugumą.

Karinis gynybinis stabilumas gali būti suvokiamas kaip visuomenei ar atskiroms jos grandims būdinga būseną, išreiškianti gebėjimą nuolat neutralizuoti, šalinti ar mažinti karinio pobūdžio pavojus ir riziką, taip pat prisitaikyti prie kintančios situacijos, šiam tikslui įgyvendinant tiek grynai gynybinės paskirties, tiek ir agresijos atėmimo priemones.

Analizuojant, vertinant ir sprendžiant karinio gynybinio saugumo ir stabilumo problemas reikėtų atsižvelgti į kelias aplinkybes⁵⁴:

- karinio gynybinio saugumo ir stabilumo problemos yra daugialypės ir kompleksinės; karinio saugumo ir stabilumo problemoms dažniausiai yra būdingi ne tik grynai kariniai, bet ir politiniai, ekonominiai, ekologiniai, technologiniai, informaciniai ir kitokie požymiai, išreiškiantys kompleksinį karinio saugumo ir stabilumo pobūdį;
- karinio gynybinio saugumo ir stabilumo problemos yra suvoktinos turint galvoje, pirmiausia, stambias sistemas ir organizacijas: šios problemos ypač reikšmingos visai visuomenei, taip pat valstybei, valstybių grupei bei valstybėms būdingoms stambioms organizacijoms ir struktūroms – krašto apsaugos sistemai ir ginkluotosioms pajėgoms, kariuomenei, kitoms karinėms ir gynybinėms organizacijoms, institucijoms bei struktūroms (šios problemos labai reikšmingos ir kiekvienam atskiros visuomenės nariui,

⁵³ Ibidem. P. 134.

⁵⁴ Ibidem. P. 134-135.

bet daugiausia dėmesio vis dėlto turėtų būti skiriama didelio masto kariniam gynybiniam saugumui ir stabilumui);

Papildant išdėstytas aplinkybes dar reikia pažymėti, kad specifinis kariniam gynybiniam saugumui ir stabilumui užtikrinti skirtų priemonių bruožas yra šių priemonių orientavimas į įvairaus pobūdžio veiklą ekstremaliois sąlygomis. Čia pabrėžtina, kad ekstremalios sąlygos gali reikšti labai įvairiai. Pavyzdžiui, ekstremaliose situacijose gali pasireikšti:

- padidintas pavojus, gresiantis visuomenei ir valstybės politikos, socialinės srities, ekonomikos raidai ir pažangai, visuomenės ir valstybės saugumui ir stabilumui,
- padidintas pavojus žmonių gyvybei, sveikatai, realioms galimybėms įgyvendinti pilietines, politines, ekonomines bei kitas žmogaus teises ir laisves,

Vertinant galimybes suvokti ir spręsti karinio gynybinio saugumo ir stabilumo problemas taip pat tikslinga atkreipti dėmesį į pagrindinius karinei gynybinei sričiai būdingų ekstremalių situacijų požymius. Iš pastarųjų svarbiausiais laikytini tokie⁵⁵:

- ekstremali situacija dažniausiai susidaro nelauktai,
- ekstremali situacija dažniausiai yra nepasikartojanti,
- ekstremalioje situacijoje reiškiasi didesnė įvairių nuostolių, praradimų ir negrįžtamų neigiamų pasekmių tikimybė,
- ekstremalioje situacijoje dažniausiai reiškiasi labai didelė žmoniškųjų bei kitų išteklių koncentracija,
- valdymo sprendimai ekstremalioje situacijoje turi būti priimami labai atsakingai, greitai, jie gali būti priimami ir įgyvendinami esant dideliame neapibrėžtumui; be to, valdymo sprendimai ekstremalioje situacijoje dažniausiai turi būti priimami vienvaldystės principu, o tai kartais gali prieštarauti tradicinėms demokratijos nuostatoms,
- ekstremaliose situacijose turi pasireikšti labai efektyvūs valdymo sprendimų vykdymo mechanizmai; tokių mechanizmų patikimumas yra traktuotinas kaip svarbi karinio gynybinio saugumo ir stabilumo užtikrinimo sąlyga.

Minėtinas aplinkybių ir požymių įvertinimas leidžia geriau ir plačiau suvokti karinio gynybinio saugumo ir stabilumo prasmę ir adekvačiai spręsti daugelį saugumo ir stabilumo problemų, tiesiogiai sietinų su visuomenės raida, pažanga bei transformacijomis.

Apibendrinant išdėstytus teiginius prof. B Melnikas padaro kelias bendras išvadas⁵⁶:

- karinis gynybinis saugumas ir stabilumas išreiškia nuostatas užtikrinti visuomenės gebėjimą nuolat vykdyti karinio pobūdžio pavojų ir rizikos prevenciją bei prireikus karinėmis priemonėmis atremti agresiją pašalinant ar bent sumažinant šios agresijos

⁵⁵ Ibidem. P. 135-136.

⁵⁶ Ibidem. P. 136-137.

pasekmes; gebėjimas efektyviai įgyvendinti tokias nuostatas reikalauja kompleksiskai plėtoti visuomenės politikos, socialinės srities, ekonomikos, technologijos bei kitokios raidos ir pažangos potencialus: atsižvelgiant į tai, kad tokių potencialų plėtojimas daugeliu požymių reiškiasi kaip įvairiomis kryptimis vykstantys visuomenės transformacijų procesai, galima teigti, jog visuomenės transformacijos bei karinio gynybinio saugumo ir stabilumo užtikrinimas yra traktuotini kaip tarpusavyje glaudžiai susijusių ir vienu nuo kitų priklausomų procesų visuma;

- karinio gynybinio saugumo ir stabilumo užtikrinimas turi būti traktuojamas kaip kompleksinis visuomenės politikos, socialinės srities, ekonomikos, technologijos, informacijos bei grynai karinės srities raidos ir pažangos uždavinys, kuriai reikia intensyvios inovacijų plėtros bei gebėjimų parengti visuomenę adekvačiai elgtis įvairiose ekstremaliose situacijose; kad karinis gynybinis saugumas ir stabilumas būtų užtikrintas, reikia netradicinių sprendimų, rengiamų ir įgyvendinamų labai didelio neapibrėžtumo sąlygomis; karinio gynybinio saugumo ir stabilumo problemų integravimas į bendrąją visuomenės transformacijų problemų sistemą lemia padidintus reikalavimus, keltinus visuomenės transformacijų valdymui bei atitinkamų valdymo sistemų tobulinimui;
- karinio gynybinio saugumo ir stabilumo užtikrinimas turi būti laikomas prioritetine visuomenės transformacijų sritimi.

3.2.1. Globali aplinka

Panagrinėjus literatūrą pastebėta, kad vartojami skirtingi terminai globaliai aplinkai įvardinti. Vienas iš jų – tai globalinis saugumas arba dar kitaip vadinamas humaniškas saugumas (pranc. *sécurité humaine*)⁵⁷.

Sylvia Woodby ir Martha L. Cottam savo knygoje „The Changing Agenda: World Politics Since 1945” (1991)⁵⁸ identifikuoja globalines problemas kaip keliančias susirūpinimą pasaulinei bendruomenei ir kurių sprendimas reikalauja globalių pastangų. Jos apima ekonominių santykių, karo, tarptautinių konfliktų, išskolinimo, gyventojų skaičiaus augimo, bado, aplinkosaugos problemas. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad minėtos problemos turi taip vadinamą „peteliškės efektą meteorologijoje“⁵⁹, kitaip tariant įvykis vienoje pasaulio dalyje galiausiai gali sukelti padarinių atokiausiose vietose. Tai reikštų, kad pasaulio šalys yra objektas

⁵⁷ Coutau-Bégarie H. *Traité de stratégie*. – Paris : Economica, 2006. P. 49.

⁵⁸ Parsons W. *Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas*. – Vilnius: ALK Eugrimas, 2001. P. 221.

⁵⁹ *Ibidem*.

ir subjektas toje pačioje dimensijoje globalių problemų atžvilgiu, nes praktiškai sunku iš anksto nustatyti priežastinį ryšį.

Politinio saugumo kontekste iš to generuojasi išvada, kad nėra lengva iš karto nustatyti valstybės saugumo politikos krypties imtį globalių problemų atžvilgiu. Tą parodė didžiųjų Vakarų valstybių Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo neapsisprendimas, nes buvo manoma, kad tai „skatins SSSR irimą, kurio padariniai galėjo būti nekontroliuojami ir kelti grėsmę viso pasaulio saugumui“⁶⁰. Dar Lietuvai neįstojus į NATO ir ES buvo teigiama, kad įstojus į šias organizacijas globalios įtakos neišvengsime. Atvirkščiai, tapę platesnių struktūrų dalimi, turėsime prisiimti didesnę atsakomybę už jų sprendimus⁶¹. Kadangi šiuo metu Lietuvos nacionaliniam saugumui permainos pasaulinėje tarptautinio saugumo sistemoje yra aktualios, teigiama, kad kartu su ES ir NATO naryste Lietuva turi įsitraukti į globalią darbotvarkę, kurioje plačiai aptariami tokie klausimai kaip terorizmas, ginklų neplatinimas, skurdas, aplinkosauga, plėtra ir pagalbos politika⁶². Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad struktūrinių vidaus ir išorės sąsajų egzistavimas rodo, kad nacionalinės politikos darbotvarkė tampa, manyčiau, prieinamesnė kitoms šalims ar organizacijoms, o tai savo ruožtu reiškia, kad dabar nacionalinė valstybė mažiau nei praeityje gali kontroliuoti savo darbotvarkę⁶³.

Ekonominio saugumo kontekste su tuom labai tampriai susijęs ekonominis aspektas rodo, kad pramonėje vykstantys pokyčiai yra globalinių poslinkių padarinys. Pagrindinių tų poslinkių veiksniai yra transnacionalinės korporacijos, organizuojančios gamybą pasauliniu mastu, nacionalinių valstybių politika ir naujos transporto, komunikacijų bei gamybos technologijos. Kadangi tie poslinkiai daugiausia yra jėgų, veikiančių globaliu mastu, rezultatas, tai atskirų valstybių pajėgumas formuoti nuo pokyčių nepriklausomą politiką radikaliai mažėja⁶⁴. Kaip šio reiškinio pavyzdį galima laikyti Rusijos bunkeravimo kompanijos „Transbunker Group“ veiklą Lietuvoje, Klaipėdos jūrų uoste⁶⁵. Sankt Peterburge įsikūrusi pasaulinė kompanija įsigijo Klaipėdos įmonę „Laivų bunkeravimo kompanija“, aprūpinančią laivus kuru. Kompanija jau valdo Vanino, Cholmsko, Nachodkos, Južno, Sankt Peterburgo nafos terminalus. „Transbunker group“ per savo dukterinę kompaniją „Bunker Holdings“ užtikrins kuro tiekimą Klaipėdos uoste.

⁶⁰ Maniokas K. Lietuvos ir ES santykiai // Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 207.

⁶¹ Bajarūnas E. Globalus pasaulis: iššūkiai Lietuvos saugumui // Prazauskas A. Bajarūnas E. Žulys A. Vaškelevičius K. Vareikis E. ir kt. Skaitiniai apie nacionalinį ir tarptautinį saugumą: II dalis. – Vilnius: Atlanto sutarties Lietuvos bendrija, 2001. P. 16-22.

⁶² Bendorji užsienio ir saugumo politika bei Europos saugumo ir gynybos politika: formavimo ir įgyvendinimo problemos (2004-05-07) // <http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=4027&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1>; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

⁶³ Parsons W. Viešojo politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. – Vilnius: ALK Eugrimas, 2001. P. 220.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Apie kompanijos „Transbunker Group“ veiklą Klaipėdos jūrų uoste // <http://www.transbunker.com/?pageid=75>; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

Jų principinis tikslas, teikiant aukštesnės kokybės paslaugas bei pigesnę kurą, yra išstumti iš rinkos kitas bunkeriavimo kompanijas. Jeigu anksčiau buvo manoma, kad Lietuvos alternatyvūs naftos importo keliai yra du: pirmas, per Klaipėdos terminalą iš Lotynų Amerikos arba Persijos įlankos šalių; antras, geležinkeliu iš Vidurio Azijos⁶⁶, tai šiuo metu, galima daryti prielaidą, kad beliko tik vienas. To pasekoje atsiranda didelė tikimybė ekonominio spaudimo panaudojimo galimybei, esant poreikiui tam tikru metu realizuoti savo nacionalinius interesus. Be to, susidaro labai įdomus vaizdas, kada pasižiūrėjus į „Transbunker group“ geografiją matome, kad ši kompanija yra „angažavusi“ Baltijos ir Juodosios jūros (kur yra pastebimas ypatingas Rusijos dėmesys Ukrainai) uostus.

Karinio gynybinio saugumo ir stabilumo kontekste vertinant Lietuvos dalyvavimą tarptautinėse operacijose radikalaus tikėjimo bei ekonomiškai skurdžiose šalyse, galima daryti prielaidą, kad egzistuoja dvi realios grėsmės. Pirma – Lietuvos, kaip krikščioniškosios tautos bei JAV partnerės dalyvavimas tarptautinėse operacijose, gali išprovokuoti keršto proveržį Lietuvoje ar kitoje Europos valstybėje reziduojančių Islamo fundamentalistų organizacijų. Antra – nepriklausomai nuo vykdomos vykstančių karių vakcinacijos į karo nualintas zonas, yra tikimybė, kad grįžę kariai gali parsivežti su daiktais pavojingų, gal būt net nežinomų Lietuvos medikams, ligų spektrą ir užkrėsti savo artimuosius, nes jie yra neskiepijami. Užfiksuota Lietuvos piliečio, tarnavusio Prancūzijos legione Afrikoje, mirtis nuo drugio ligos. Tačiau šiuo metu viena iš aktualiausių grėsmių saugumui ir stabilumui yra laikoma radikalusis religinis terorizmas, turint omenyje, kad su konvencinėmis priemonėmis atgrasinti teroristus yra gerokai sudėtingiau. Situaciją taip pat komplikuoja masinio naikinimo ginklo įsigijimo ir panaudojimo tikimybė, įvertinant galimus terorizmo šalininkams resursus. Šiuo metu yra identifikuota teroristinių organizacijų veikla visame pasaulyje, o imant Europos žemyną yra išskiriama Didžioji Britanija, Italija, Vokietija ir Belgija⁶⁷. Nagrinėjant teroristinių organizacijų elgseną yra žinoma, kad nepaisant to, kad savižudžių sprogdinimai iš pirmo žvilgsnio atrodo iracionalūs, tačiau teroristinių organizacijų tikslai, kokie jie bebūtų, visada yra aiškiai suformuluoti ir deklaruojami. Todėl taktiniu lygmeniu atliekami teroristiniai aktai pasaulyje beveik visada turi gana aiškiai strateginiu lygmeniu suformuluotus uždavinius ir suprantami kaip efektyvi priemonė jiems pasiekti⁶⁸. Kaip teroristų pasiekto tikslo pavyzdys yra Ispanijos traukinių susprogdinimo atvejis, kada teroristai pasinaudodami valstybės vidine politine padėtimi pasiekė, kad rinkimus

⁶⁶ Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 339.

⁶⁷ The security environment: global challenges and key threats // A secure Europe in a better world: European Security Strategy. – Paris: Institute for Security Studies, 2004. P. 5-9. (arba <http://www.iss-eu.org/solana/solanae.pdf>; prisijungimo laikas: 2006-11-30).

⁶⁸ Urbelis V. Lietuvos atgrasinimo strategija // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006. P. 247.

laimėtų partija, kuri viešai deklaravo apie savo karių išvedimą iš Irako. Vertinant paskutinių metų įvykius tikėtina, kad potencialūs terorizmo taikiniai Lietuvoje arba pasinaudojant Lietuva kaip tranzitine šalimi galėtų būti: ambasados, oro uostai, susisiekimo infrastruktūra bei masinio susibūrimo vietos. Atsižvelgiant į NATO saugumo politiką, naikinti terorizmo židinius už regiono ribų bei Rusijos charakteringą bruožą skaidyti ES ir silpninti transatlantinius ryšius bei remti Maskvai naudingus politinius ir ekonominius ES ir NATO sprendimus, galima paminėti JAV antros kampanijos Irake atvejį, kai vokiečiai ir prancūzai principingai tam nepritarė. Tokiu būdu Lietuva kaip ir visos kitos NATO narės, kurios palaikė JAV, atsidūrė padidintame teroristų taikinio plote, nes iškilus potencialiam terorizmo židiniui įvyko nesutarimas tarp NATO narių. Kad prie to buvo gerokai prisidėjusi Rusija, vėliau buvo galima suprasti iš kelių politinių-ekonominių epizodų: Kaliningrade vyko Rusijos, Vokietijos ir Prancūzijos šalių vadovų susitikimas, nekviečiant (pagal tarptautinį protokolą privaloma) kaimyninių valstybių vadovų. Dar būdamas Vokietijos prezidentu Gerhard'as Shroeder'is pasirašė su Rusijos prezidentu sutartį dėl dujų trasos tiesimo per Baltijos jūrą. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad visada politinėje arenoje nenustygstantys prancūzai nepraleido progos patylėti⁶⁹, nes, kaip vėliau paaiškėjo, šio projekto partnere gali tapti ir "Gaz de France"⁷⁰. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad vėliau išaiškėjo Prancūzijos bei Vokietijos ekonominio bendradarbiavimo su Iraku padariniai. Irako prezidentas S. Hussein'as panaudodamas iš Vokietijos importuotas schemines medžiagas pagamino masinio naikinimo ginklą ir iš prancūzų pirktais lėktuvais numetė ant taikių Irako gyventojų.

Tokiu būdu galima daryti išvadą, kad Lietuvą galinčios pasiekti vienokios ar kitokios formos globalinės grėsmės yra pasaulio didžiųjų valstybių geopolitinių interesų batalijų pasekmės. Todėl Lietuvos atžvilgiu galima identifikuoti tam tikras globalines grėsmes tiktai tada, kada pasėkminiai globalių grėsmių padariniai, kitaip tariant *de facto*, realiai pasireiškia vėliau.

3.2.2. Regioninė aplinka

Pastarųjų dešimtmečių pasaulio politikos, socialinės srities, ekonomikos, technologijos, informacijos, gamtosaugos raidos veiksnys yra regioniniai konfliktai, taip pat jų tikimybės bei jų pavojaus mažinimo ar eliminavimo galimybės⁷¹. Apžvelgiant regioninių konfliktų problematiką, galima pažymėti kai kuriuos realiai egzistuojančius ar potencialiai tikėtinus konfliktus, tiesiogiai susijusius su Rytų ir Vidurio Europos regionais. Iš šių konfliktų

⁶⁹ Aleknonis G. Tokios panašios ir skirtingos sukaktys (2005-07-05) // http://www.politika.lt/index.php?cid=9299&new_id=5003; prisijungimo laikas: 2006-09-27.

⁷⁰ Buvęs Vokietijos kancleris išrinktas Šaurės Europos dujotiekio stebėtojų tarybos pirmininku (2006-03-30) // <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/45640>; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

⁷¹ Melnikas B. Transformacijos. – Vilnius: Vaga, 2002. P. 183.

ypač pažymėtini tie, kurie realiai ar potencialiai gali būti susiję su įvairiomis konfrontacijos bei konkurencijos tarp Rytų ir Vakarų formomis: konkurencija ir konfrontacija tarp Rusijos bei jos satelitų ir tarp ekonominiu požiūriu išsivysčiusių Vakarų šalių; konkurencija tarp Vakarų Europos (ypač ES) šalių ir tarp JAV dėl rinkų ir politinės bei ekonominės įtakos Europoje; konkurencija Vakarų Europos struktūrų viduje (konkurencija tarp stambiųjų Vakarų Europos šalių ir jų ekonominių struktūrų), tarpusavio konkurencija tarp nestambiųjų ir neturtingesnių Vakarų Europos šalių, ypač tais atvejais, kai konkurencijos objektas yra stambiųjų ir turtingų šalių ekonominė parama ne tokioms turtingoms šalims; konfrontacija Vidurio ir Rytų Europos viduje (sąlygoja lokalaus, regioninio pobūdžio politiniai, ekonominiai ir socialiniai kultūriniai veiksniai. Regioniniai konfliktai savo turiniu bei formomis gali būti labai skirtingi ir gali būti klasifikuojami atsižvelgiant į pobūdį ir priežastis, kurias apima: etniniai, religiniai, ekonominiai, politiniai konfliktai⁷². Visi šie požymiai apima tas svarbiausias charakteristikas, kurias tikslinga įvertinti analizuojant kiekvienos šalies politikos, socialinės srities, ekonomikos raidos, saugumo ir stabilumo problemas. Dar prieš Baltijos šalių įstojimą į NATO Rusija turėjo savo poziciją dėl saugumo Baltijos regione. Buvo išskirti du pareiškimai: kategoriškas prieš NATO plėtrą ir karinių infrastruktūrų priartėjimą prie Rusijos sienų; kategoriškas prieš bet kokius karinius veiksmus⁷³. Todėl šiuo metu Baltijos valstybių ir Lenkijos atžvilgiu Rusijos politika aktyvesnė nei kitų šalių subregione, nes tas regionas Rusijai yra aktualesnis saugumo bei galios požiūriu. Ypatingai po Lenkijos-JAV pokalbių dėl galimų JAV bazių Lenkijoje mainais už energetinius išteklius⁷⁴. Kadangi regiono valstybės ribojasi su Rusijos teritorija ir vyksta NATO plėtra į tas šalis, Rusija tai laiko kaip tiesioginę grėsmę sau, ypač po Baltijos valstybių priėmimo į NATO, nes priartina Aljansą prie Sankt Peterburgo⁷⁵.

Politinio saugumo kontekste šiuo metu viena iš aktualiausių temų – Rusijos, Kaliningrado klausimas. Dar Lietuvai neįstojus į ES, Rusija jau, galima sakyti vedė derybas su ES viršūnėms, aplenkiant Lietuvą, dėl tranzito per Lietuvos teritoriją⁷⁶. Lietuvos geopolitinė padėtis yra labai ypatinga Rusijos atžvilgiu, kadangi užtikrina sąsają su Kaliningradu bei atveria kelius į Baltijos jūrą (niekada neužšalancius uostus) bei į Vidurio ir Vakarų Europą. Ši tema yra nuolatos nagrinėjama Baltijos jūros valstybių taryboje (toliau – BJVT) ir kaip pastebima, gali kelti tam tikrų grėsmių Lietuvai. Visų pirma, kelia susirūpinimą pats faktas, kad iš esmės BJVT

⁷² Ibidem.

⁷³ S^t Petersburg, the Baltic Sea and European Security: Ideas and Perspectives in the New Situation / ed. Ritva Grönick et al. – Helsinki: Nordic Forum for Security Policy, 1997. P. 14.

⁷⁴ Lenkija leis dislokuoti JAV priešraketinės gynybos sistemą mainais už energetikos išteklius (2006-09-04) // http://www.politika.lt/index.php?cid=9315&new_id=97515); prisijungimo laikas: 2006-09-27.

⁷⁵ Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 331.

⁷⁶ Moshes A. Russia, EU Enlargement and the Baltic States // European Union Enlargement and Beyond: The Baltic States and Russia / ed. Helmut Hubel. – Berlin: Berlin Verlag Arns Spitz Gmbh, 2002. P. 310.

struktūra yra palanki Vokietijos ir Rusijos santykiams ir pozicijoms derinti bei bendroms pozicijoms įtvirtinti regioniniu mastu, kartais bandant daryti įtaką net ES sprendimams⁷⁷. Ypač po to kai Rusija pirmininkavo BJVT ir stengėsi suaktyvinti Kaliningrado srities problemų svarstymą, siekdama supriešinti ES ir BJVT bei įgyti politinių svertų. Todėl Rusija per BJVT gali kelti grėsmę Lietuvos interesams, jeigu Vokietija pritartų Rusijos siekiams pasinaudoti šia organizacija kaip dar viena tarptautine struktūra, kurioje būtų eskaluojami rusakalbių gyventojų Baltijos valstybėse, karinio ir nekarinio saugumo Baltijos jūros regione klausimai. Čia būtina paminėti Vokietijos elgsenos precedentinį faktą, kai Vokietija palaikė Rusijos poziciją, jai BJVT rėmuose pradėjus kelti karinio saugumo klausimus. Tikėtinas galimas pasekmes reikėtų prilyginti Jugoslavijos atvejui, kai Rusija būdama Jungtinių Tautų narė vetavo NATO mandatus (gavo tik labai ribotoms operacijoms) bei šiuo metu kelia pretenzijas Latvijai, kaip pažeidžiančiai ES lygių teisių nuostatas rusakalbių gyventojų atžvilgiu⁷⁸. Todėl karinio saugumo klausimų įtraukimas į BJVT darbotvarkę gresia NATO ir ES vidinio integralumo silpnėjimu, JAV įtakos Europoje sumažinimu bei aktyvesniu Rusijos dalyvavimu sprendžiant regiono klausimus. Ir dėl to yra didelė tiesioginio ar netiesioginio politinio spaudimo tikimybė Lietuvai, Rusijai manipuluojant regiono valstybėmis, o kartu ir tarptautinėmis organizacijomis. Kaip puikų pavyzdį tam dar būtų galima pateikti „kelių remonto“ atvejį, kuomet Lietuvos pasienyje su Latvija dėl autotransporto santalkos teko skelbti nepaprastą padėtį. Reikia pastebėti, kad šiuo atveju nesuveikė jokie ES teisės laisvo judėjimo svertai. Kitas, ne ką mažiau sukėlęs atgarsį Rusijos provokacinis demaršas - paviešinti KGB istoriniai faktai, lyg Didžioji Britanija neprieštaravo SSSR kariuomenės dislokacijai Baltijos valstybėse dėl savo saugumo tuometinės Vokietijos atžvilgiu.

Ekonominio saugumo kontekste Rusijos galimybė daryti įtaką Lietuvai prikauso ir nuo jos santykių su ES bei NATO pobūdžio. Pastaruosius kelerius metus Rusijos santykiai su NATO bei ES kinta. Jį įgijo tam tikrą formalią įtaką NATO priimant sprendimus ir toliau stiprina ekonominius ryšius su ES ir pastarosios priklausomybę nuo jos tiekiamų dujų ir naftos⁷⁹. Kaip vieną iš ryškiausių šiuo metu vykstančių pavyzdžių galima pateikti Vokietijos kaip NATO ir ES narės ekonominį santykį su Rusija. Ekonominis Vokietijos poveikis regionui gali būti dviprasmiškas, kadangi ji gali nesunkiai naudotis politinio spaudimo priemonėmis, nes yra ES

⁷⁷ Motieka E. Kasčiūnas L. Lietuvos ir Vokietijos santykiai XXI a. pradžios globalių geopolitinių iššūkių kontekste // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006. P. 99.

⁷⁸ Gunaras E. Jeigu Latvija kelia problemų Europai, tai Rusija destabilizuoja padėtį visame pasaulyje ... (2003-06-23) // http://www.slaptai.lt/Tekstai/Valstybes/Latvija/Lat_kelia.htm; prisijungimo laikas: 2006-12-05. Taip pat galima žr. Gunaras A. Rygoje surengtas antilatviškas mitingas (2003-05-25) // http://www.slaptai.lt/Tekstai/Valstybes/Latvija/Lat_mitingas.htm; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

⁷⁹ Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 337.

narė, kuri į bendrą ES biudžetą daro didžiausią iš visų ES narių kasmetinį finansinį įnašą⁸⁰. Todėl Vokietijai tai negrėstų dideliais kaštais, o kartais gal net nebūtų į tai atkreiptas didesnis dėmesys tarptautinėje aplinkoje. Galima teigti, kad pavojingiausias išorinio politinio spaudimo derinys yra Vokietijos ir Rusijos ekonominių interesų konsensusas. Vienas iš labiausiai sukompromitavusių ES „ekonominio saugumo“ politikos autoritetą buvo Vokietijos-Rusijos bendra „Šiaurės dujotekio“ sutartis. Šiuo atveju Vokietija tapo kaip savotiškas Rusijos politikos satelitas, nes Vokietija yra viena svarbiausių Rusijos energetinių šaltinių vartotojų ir viena įtakingiausių ES ir Rusijos energetinio dialogo narių. Vokietijos atveju reikštų, kad jos užsienio politiką Rusija per ekonomiką formuoja labiau nei jos narystė ES. Taigi Vokietijos parama Rusijai vykdant energetinius projektus bei aplenkiant Lietuvą eliminuoja alternatyvas integruotis į ES energetinę sistemą ir sudaro Lietuvos priklausomybės nuo Rusijos energetinių šaltinių grėsmę. Rusija siekia neleisti Vakarų valstybėms ir jų dominuojamoms tarptautinėms organizacijoms plėsti savo įtaką NVS Rytų Europoje, taip pat paversti kai kurias Vidurio Europos ir Baltijos valstybes savo įtakos agentėmis transatlantinėse ir ES institucijose, remiantis ekonomine ir energetine Rusijos įtaka joms.

Karinio gynybinio saugumo ir stabilumo kontekste Lietuva ir kitos Baltijos šalys kariniu strateginiu požiūriu yra labiau svarbios regioniniu, o ne globaliu mastu. Todėl nei viena didelė valstybė neaukotų didžiulių išteklių vien Lietuvos teritorijai užimti, tuo rizikuodama įsivelti į didesnio pobūdžio krizę, įvertinant Lietuvos narystę NATO. Lietuva regiono atžvilgiu yra vertinama labiau kaip placdarmas kitiems tikslams pasiekti, jeigu įvyktų konfliktas tarp Rytų ir Vakarų. Tačiau šiai dienai yra jaučiamas nestabilių regionų – Artimųjų Rytų, Vidurinės Azijos, Balkanų, Kaukazo bei Baltarusijos – įtakojimas Lietuvos saugumui. Tai pasireiškia daugiau kaip nusikalstama (organizuotas nusikalstamumas; nelegali ginklų, narkotikų, žmonių prekyba bei nekontroliuojama migracija), bet ne karinė veikla. Ir tuo pačiu metu kelia grėsmę kaip tarptautinių santykių subjektui⁸¹. Šiuo metu Baltarusija yra autoritariškiausia valstybė ir turi bendrą 502 km sieną su Lietuva. Viena iš potencialių grėsmių Lietuvos saugumui yra Rusijos ir Baltarusijos sąjungos kūrimas⁸². Ypatingai glaudi Rusijos ir Baltarusijos sąjunga Lietuvai grėstų Rusijos sienų priartėjimu, ko pasekoje ženkliai sustiprėtų įtaka Lietuvos saugumui. Baltarusija, kaip politinio ir socialinio nestabilumo šaltinis, yra politiškai izoliuota tarptautiniu mastu, todėl ją supančią aplinką, tame tarpe ir Lietuvą, ji suvokia priešišškai.

⁸⁰ 2006 metų bendrojo biudžeto 2 priedas „Bendrojo biudžeto finansavimas“ // http://eur-lex.europa.eu/budget/data/D2006_VOL1/LT/nmc-grseq42960935830-3/index.html); prisijungimo laikas: 2006-11-30.

⁸¹ Butkevičius A. Valstybės saugumo ir gynybos strategija: ekonominiai ir geopolitiniai veiksniai. – Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1994. P. 19.

⁸² Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 353.

3.2.3. Nacionalinė aplinka

Politinio saugumo kontekste Užsienio valstybės politinis ir ekonominis spaudimas Lietuvos Vyriausybei vykdyti tam tikrus reikalavimus gali kelti didelę grėsmę nacionaliniams interesams ir politiniam savarankiškumui. Santykinės ir struktūrinės galios disbalansas tarp Lietuvos ir kai kurių jos kaimynių (ypač Rusijos ir Baltarusijos⁸³) lemia, kad grėsmės Lietuvos politiniam savarankiškumui yra rimtos, o jų tikimybė – didesnė nei tiesioginės karinės agresijos atveju⁸⁴. Nepriklausomai nuo to, kad Lietuvos pozicija tiek dėl NATO, tiek dėl ES yra deklaruojama vienodai, Lietuva yra pasirinkusi proamerikietišką kryptį, t.y. daugiau NATO. Kadangi jau taip yra susiklostę istoriškai, nes yra teigima kad Lietuvai pavyko išsaugoti valstybingumą daugiausia JAV paramos dėka⁸⁵. Tuo atveju jeigu Baltijos šalys, iškilus konfliktui tarp ES ir JAV, prioritetu pasirinktų ES, tikėtina, kad jos taptų ES provincija, neturinčia apsaugos garantijų ir faktiškai dreifuojančia Rusijos įtakon, nors formaliai ir liktų ES⁸⁶. Tačiau dėl politinio nepakantumo ir maksimalizmo sunkiai susitariama svarbiausiais strateginiais klausimais, partinės, o neretai ir asmeninės ambicijos sutapatinamos su nacionaliniais interesais, kiekviena partija skelbiasi esanti tautos gelbėtoja⁸⁷. To pasekoje atsiranda vidinis susiskaldymas, kuris gali visiškai sukaustyti sugebėjimą pasipriešinti agresijai Lietuvoje. Todėl Lietuvos vidaus politikos stabilumo stoka, pagrindinių pajėgumų eksploatacija aiškinantis tarptautinius santykius ir vyriausybės kaita bei finansiškai neapskaičiuotos ambicijos įtakoja šalies tarptautinių įsipareigojimų vykdymą (pavyzdžiui, Afganistano atvejis: buvo iškilusi grėsmė dėl misijos finansavimo). Tai, kaip ir korupcija, labai smukdo Lietuvos kaip patikimos partnerės įvaizdį, kurio gerinimas šiuo metu yra laikomas kaip vienas iš prioritetų. Kaip teigia buvęs Lietuvos kariuomenės vadas Algirdas Kronkaitis, pagrindinė vidinė grėsmė – tai Vyriausybės nesugebėjimas pažaboti korupcijos⁸⁸: vienintelė Ministrų kabineto reakcija į korupcijos problemą – pasakymas „Bus ištirta“ ir tiek. Reminatis World Transparency 2006 m. duomenimis korupcijos lygis iš 4.2 pakilo į 5 pagal CPI (angl. *International Corruption Perceptions*)

⁸³ Vitkus G. Strateginių tyrimų centro projektas // Nacionalinio saugumo studijų perspektyvos Lietuvoje (2001 m. gruodžio 19 d. konferencijos medžiaga). – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002. P. 30.

⁸⁴ Urbelis V. Lietuvos atgrasinimo strategija // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006. P. 267.

⁸⁵ Lopata R. Lietuvos, kaip regioninės valstybės, perspektyva // Lietuva Euroatlantinėje bendrijoje: 2002 m. kovo 1 d. mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002. P. 16.

⁸⁶ Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 226.

⁸⁷ Prazauskas A. Politinė kultūra ir nacionalinis saugumas // Prazauskas A. Bajarūnas E. Žulys A. Vaškelevičius K. Vareikis E. ir kt. Skaitiniai apie nacionalinį ir tarptautinį saugumą: II dalis. – Vilnius: Atlanto sutarties Lietuvos bendrija, 2001. P. 10.

⁸⁸ Kronkaitis J. Šiuo metu vidinės grėsmės pavojingesnės nei išorinės // http://www.geopolitika.lt/index.php?lang=lt&content=lt_geo_4_3&parent=lt_geo_4; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

indeksą⁸⁹. Paskutinės tendencijos rodo, kad jėgos struktūrose aktyviai reiškiasi legalus korupcijos prevencijos dokumentų rengimas. Ministerijos išleidžia dokumentus, įgalinčius pavaldžius padalinius, kuriuose vykta stambiausi konkursai bei vykdoma personalo politika, patiems save tikrinti. O tai sudaro korupcijos nekontroliuojamą terpę, kurioje atsiranda užsienio žvalgybų tarnybų galimybė veikti bei negatyviai įtakoti Lietuvos valstybės struktūras. Tokiu būdu nacionaliniu lygmeniu vidinės grėsmės mūsų šalies saugumui yra daug pavojingesnės už išorines karines grėsmes. Nerimą kelia Lietuvos švietimo įstaigų požiūris į nacionalines vertybes, kur rengiami vadovėliai, menkinantys Lietuvos kariuomenę bei vengimas minėti kai kurias nacionalines šventes, tuo pačiu būnant politinių partijų reklamos agentais, kai mokyklose masiškai yra dalinamos rašymo priemonės su partijos simbolika. Iš to peršasi išvada, kad švietimo institucijos nepilnai atlieka savo pagrindines funkcijas bei tampa nesubrendusios visuomenės dalies politinio orientavimo kalve. Tad, Lietuvos jaunimo sąmoningumas orientuojamas ne į nacionalines vertybes, bet į tam tikros politinės jėgos, finansiškai susijusios su Rusija, pakraipą. Įvertinus pastarųjų metų tendencijas suponuojama išvada, kad ekonominių grupių, susijusių su Rusija, įtaka Lietuvos vidaus politikai didėja. Todėl iškyla grėsmė, kad Lietuvos politinės partijos gali iš esmės pakeisti arba bent jau Rusijai patogiu metu sujaukti Lietuvos užsienio politikos orientaciją. Tai parodo tam tikrą Lietuvos politinių jėgų, susijusių su Rusijos kapitalu, bandymą įtakoti Lietuvos užsienio politiką su JAV bei menkinti Lietuvos indėlį Aljanse – „Lietuvos vaidmuo politinėje erdvėje turėtų vis dažniau remtis ne tik atstovavimu JAV ir NATO interesams, bet ir bendra ES pozicija, savo veiksmus derinant su svarbiausiomis bloko institucijomis⁹⁰“. Todėl Lietuvai kyla dvi esminės grėsmės. Pirma - jeigu JAV vaidmuo NATO būtų sumažintas dėl ES BUSP padarinių, antra – įtakojant užsienio valstybei Lietuvos visuomenę, Lietuva pasirinktų proeuropietišką saugumo kryptį. Abiejais atvejais Lietuva gali tapti mainų objektu, o galiausiai ES arba Rusijos provincija⁹¹.

Ekonominio saugumo kontekste valstybės vykdomos politikos ir jos stiliaus skirtumus lemia verslo ir valdžios santykiai, valstybių tradicijos, institucinė sandara bei darbo organizavimo vaidmuo⁹². Lietuvos ekonomikos priklausomybė nuo Rusijos, t. y. strateginių sektorių kontrolė gali būti reikšminga, turint omeny tikėtinus Rusijos politinius siekius ir jų įgyvendinimo galimybes. Paskutiniais (2001-01-31) duomenimis Lietuvos Respublikos įmonių

⁸⁹ Transparency International Corruptions Perception Index 2006 // http://www.transparency.org/content/download/10825/92857/version/1/file/CPI_2006_presskit_eng.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

⁹⁰ O. Juknevičienė kritikuoja Lietuvą už pasyvumą, proamerikietišką poziciją ir skubotus sprendimus (2005-10-20) // <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=7754668&categoryID=2045412&ndate=1129755600>; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

⁹¹ Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 339.

⁹² Parsons W. Viešojo politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. – Vilnius: ALK Eugrimas, 2001. P. 224.

rejestre buvo užregistruotos 844 bendros su Rusijos Federacija įmonės bei 238 Rusijos Federacijos kapitalo įmonių⁹³. Tačiau Rusija pirmiausia suinteresuota išlaikyti Lietuvos priklausomybę nuo jos dujų ir naftos. Tai sudaro sąlygas daryti įtaką šalies vidaus politiniam gyvenimui⁹⁴. Kaip parodė Rusijos transnacionalinės korporacijos, nors formaliai nebe valstybinės, yra itin glaudžiai susijusios su Rusijos vyriausybe, ir lengvai gali būti priverstos ar paskatintos vykdyti Rusijos užsienio politikos tikslus (Chodorkovskio atvejas). Tai sudaro sąlygas Rusijai transnacionalinės kompanijas panaudoti kaip instrumentą valstybės užsienio politikos tikslams Lietuvos atžvilgiu vykdyti. Kitaip tariant dėl Rusijos politikos ir transnacionalinių korporacijų glaudaus ryšio bei dėl to, kad jos gali kontroliuoti gyvybinius Lietuvos ekonomikos sektorius, Rusija įgyja veiksmingų instrumentų įtakoti Lietuvos sprendimų priėmėjų pasirinkimus, ko pasekoje adekvačiai ir politiką.

Karinio gynybinio saugumo ir stabilumo kontekste neskaitant to, kad dabartiniu periodu Lietuvos valstybei tiesioginė karinė invazija negresia, aiškiai suvokiama reali karinė grėsmė kaimyninėse valstybėse vykstant jėgos demonstravimui. Tai pasireiškia vykdant bendras Rusijos ir Baltarusijos karines pratybas, aiškiai duodant suvokti NATO savo politines deklaracijas bei pasekmes. Pabrėžtina, kad būtent nukreiptą į NATO, nes turima Rusijos ginkluotė praktiškai „padengia“ visą Lietuvos teritoriją, net nekirtus jos sienų. Kaip atsaką į Lietuvoje dislokuotą NATO aviacinę paramą bei galimą JAV karinių lėktuvų išdėstymą Lenkijoje, Rusija su Baltarusijos pagalba dislokavo savo priešlėktuvines sistemas S-300⁹⁵, taip demonstruodama ginklų telkimą pasienyje kaip atgrasinimo priemonę. Suprantant situacijos trapumą iš esmės didžiausia grėsmė būtų neprognozuojamų ir psichologiškai nestabilių politikų ir saugumo struktūrų atstovų išsigalėjimas Rusijos ir Baltarusijos viršūnėse⁹⁶. Užsienio šalių žvalgybos tarnybų veikla Lietuvoje įgauna vis didesnę pagreitį. Oficialiai yra identifikuojama apie 100 Rusijos žvalgybos agentų Lietuvos teritorijoje⁹⁷. Jų tikslas – rinkti duomenis apie Lietuvos valstybės institucijų bei infrastruktūros silpnąsias vietas. Kad jų veikla pastaruoju metu aktyvėja, liudija faktai apie Lietuvoje sulaikytus ir išsiųstus Rusijos⁹⁸ bei Baltarusijos piliečius. Analizuojant su Rusijos ekonomika susijusią infrastruktūrą Lietuvoje yra pastebima tendencinga

⁹³ Lietuvos ir Rusijos dvišalių santykių teisinė ir ekonominė bazė // <http://russia.ambasada.lt/Default.asp?DL=L&TopicID=127>; prisijungimo laikas: 2006-12-05.

⁹⁴ Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 337.

⁹⁵ Green J. J. Belarus Military Movement // <http://www.federalnewsradio.com/index.php?hpage=3&nid=3&sid=973563>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.

⁹⁶ Urbelis V. Lietuvos atgrasinimo strategija // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006. P. 271.

⁹⁷ 2006 m. lapkričio 19 d. laida „Savaitės panorama“ (TV3 kanalas) tema „Valstybių ir valdžios žmonių konfliktai: skandalams sukelti Lietuvoje dirba apie 100 Rusijos žvalgybininkų“.

⁹⁸ Lietuva išsiunčia šnipinėjimu įtariamą Rusijos diplomata (2006-10-09) // <http://www.lrytas.lt/?id=11603202881159862540&view=4>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.

objektų dislokacija⁹⁹ prie strategiškai svarbių objektų, karinės infrastruktūros bei Lietuvos pagrindinių kelių tinkle taip, kad esant reikalui ji būtų panaudota kaip kontrolės ar stebėjimo punktai užėmus teritoriją. Kita problema yra Lietuvos žvalgybą bei kontržvalgybą vykdančių vienetų parlamentinė kontrolė. Imant Krašto apsaugos ministerijos atvejį, Antrasis operatyvinių tyrimų departamentas prie KAM, vykdamas žvalgybą bei kontržvalgybą, yra pavaldus Krašto apsaugos ministrui, kuris, savo ruožtu, yra partijos deleguotas atstovas. Tad, atsiranda NATO informacijos nutekėjimo tikimybė, jeigu ta partija yra ekonomiškai remiama verslo subjektų, susijusių su Rusija. Kitas ne mažiau svarbus faktorius yra gynybos finansavimas. Vertinant paskutiniųjų trejų metų asignavimus krašto apsaugai yra pastebima regresyvinė tendencija¹⁰⁰. 2006 m. spalio 28-29 d. Slovėnijoje vykusiame NATO gynybos ministrų neformaliame susitikime buvo ypač aštriai akcentuota gynybos finansavimo klausimai. Šalys buvo raginamos suprasti, kad NATO savo tikslus gali vykdyti tik kiekvienai šaliai įnešant svarų indėlį, atitinkantį jų finansines galimybes. Taip pat netiesiogiai išpėtos, kad tos šalys, kurios skiria didesnę finansavimą, dengt trūkumus, susidariusius dėl kitų šalių nesugebėjimo vykdyti savo įsipareigojimų. Reikia atkreipti dėmesį, kad Lietuva pagal bendrojo vidaus produkto dalį skiriamą gynybai NATO šalių tarpe yra paskutiniųjų gretose (1,24% bendro vidaus produkto). Nežiūrint į tai, kad jau 2001 m. pavasarį buvo pasirašytas visų Lietuvos partijų „Gynybos susitarimas“, numatantis skirti ne mažiau kaip 2% bendro vidaus produkto gynybai. Todėl Lietuvos gynybos biudžetui atsiliekant nuo kaimynių, kyla grėsmė, kad Lietuvos atgrasinimo strategija remsis sąjungininkų įsipareigojimais, tuo pačiu metu nesugebant tinkamai prisidėti prie sąjungininkų gynybos, jau nekalbant apie tai, kad šiuo metu regioninėje spaudoje pasirodo skelbimai, kviečiantys atitarnavusius jaunuolius pasirašyti profesinę kario sutartį. Kitaip tariant, pasirodo indikacijos, kad krašto apsaugai trūksta specialistų dėl bendro Lietuvos socialinio lygio.

3.2.4. Bendros saugumo politikos perspektyvos

Bendrajį valstybės saugumą plačiąja prasme apibūdinti galima kaip sąlygas, būtinas valstybei efektyviai funkcionuoti, kai valstybės gyvybiniam interesams (prievartos monopoliumi, teritoriniam vientisumui, sprendimų autonomijai, ekonominei gerovei) nekyla pažeidimų ir realių grėsmių (grėsmė – vidaus ir užsienio subjektų galimybės ir intencijos pasinaudoti valstybės pažeidumais, siekiant pakenkti valstybės saugumui)¹⁰¹. Lietuva yra įvairių geopolitinių

⁹⁹ UAB „Lukoil Baltija“ degalinių geografinis išsidėstymas // <http://www.lukoil.lt/degalines>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.

¹⁰⁰ Krašto apsaugos ministerijos 2006-2008 metų sutrumpintas strateginis veiklos planas // http://www.lrv.lt/13_vyr_dok/min-planai/2006_strat_plan_ministerijos/KAM_132.pdf; prisijungimo laikas: 2006-12-03.

¹⁰¹ Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005. P. 30.

ir vertybinių procesų pasaulinėje sistemoje dalis. Nauji aljansai, koalicijos, susitarimai neišvengiamai lems mūsų šalies likimą ir jos transatlantinės integracijos tempus. Tačiau tai nereiškia, kad pasaulio politikoje Lietuva tėra tik kitų valstybių valios objektas. Atvirkščiai, savo veiksmais Lietuva prisideda prie kitų valstybių užsienio politikos formavimo, tačiau juos formuodama turi atsižvelgti į tarptautinės sistemos keliamus pagrindinius geostrateginius iššūkius¹⁰². Todėl Lietuvai pirmiausia reikia palaikyti gerus santykius su NATO ir ES valstybėmis narėmis, ypatingai suvokiant NATO 5-ojo straipsnio vykdymo interpretavimą, bei Rusijos politines ir ekonomines manipuliacijas su NATO ir ES narėmis. Idant NATO narės, neapsiribotų politinių notų deklaravimu, Lietuvai patekus į jos suverenitetui grėsmingą situaciją. Nes šiame pasaulyje labai greitai daug kas keičiasi ir geopolitinė situacija gali pasikeisti greičiau nei mes sukursime strategiją¹⁰³. Neabejotina, kad po 10 metų Lietuvos grėsmių supratimas gali visiškai skirtis nuo dabartinio¹⁰⁴, turint omenyje galimą NATO bei ES asimiliaciją JAV bei Rusijos geopolitinių interesų susikirtimo kontekste. Todėl žūrint bendras Lietuvos saugumo perspektyvas būtina išlaikyti stiprų politinį, ekonominį bei karinį bendradarbiavimą su JAV, vien jau dėl to, kad JAV kaip pasaulio supervalstybė, niekada nelaikė Lietuvos SSSR dalimi bei visokiariopai rėmė Lietuvos tapimą Aljanso nare. Taip pat Lietuvai svarbu išlaikyti dalyvavimo tempą tarptautinėse NATO/ES karinėse ir humanitarinėse operacijose bei visais įmanomais būdais turime stengtis, kad NATO išliktų stipriu Aljansu, visų pirma, suvokiant kaip fundamentalias gynybines beneficijas Lietuvos valstybei bei ES BUSP ir ESGP tolimesnės įtakos didėjimą regione ir pasaulyje.

¹⁰² Urbelis V. Tarptautinė sistema: Pagrindiniai geostrateginiai iššūkių // Nacionalinio saugumo studijų perspektyvos Lietuvoje (2001 m. gruodžio 19 d. konferencijos medžiaga). – Vinius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002. P. 39.

¹⁰³ Bendroji užsienio ir saugumo politika bei Europos saugumo ir gynybos politika: formavimo ir įgyvendinimo problemos (2004-05-07) // <http://www.euro.lt/ivykiai/readnews.php3?ItemID=4027&TopMenuID=1&MenuItemID=180&LangID=1>; prisijungimo laikas: 2006-11-30.

¹⁰⁴ Urbelis V. Lietuvos atgrasinimo strategija // Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006. P. 270.

Išvados

1. Per daugiau kaip pusę amžiaus užsitęsusi Šaltąjį karą NATO, kaip blokas, niekuomet nekariavo, tai parodo, kad NATO pateisino savo vaidmenį – garantavo Europos saugumą, socialinį ir politinį Vakarų Europos stabilumą – ir taip prisidėjo prie Vakarų Europos gerovės išsaugojimo ir kūrimo. Kolektyvinė gynyba ir toliau išlieka viena iš pagrindinių NATO funkcijų. Tuo pačiu metu ES neprisiima kolektyvinės Europos gynybos funkcijų, jos kompetencijoje yra tik krizių valdymas. NATO ir ESGP santykio problemos kyla dėl organizacijų narių istorinių bei nacionalinių ambicijų nesutarimų.
2. Lietuvos narystė NATO užtikrina šalies gynybinį saugumą nuo tiesioginės karinės invazijos atgrasant potencialius priešus, o narystė ES saugumo kontekste Lietuvai suteikia tik agresijos šaltyje *de facto*, ES ekonominių sankcijų taikymą agresoriui. Tačiau abejais atvejais tiek NATO, tiek ES narės remiantis organizacijų sutartimis gali pasirinkti reagavimo formą ir tai priklausys nuo Lietuvos tarptautinių santykių su šalimis narėmis.
3. Pagrindinės valstybės funkcionavimo užtikrinimo kryptys globalioje, regioninėje bei nacionalinėje dimensijose yra: politinis saugumas, ekonominis saugumas bei karinis gynybinis saugumas ir stabilumas. Lietuvą galinčios pasiekti globalinės grėsmės yra pasaulio didžiųjų valstybių – NATO bei ES narių – geopolitinių interesų batalijų pasekmės. Narystė ES ir NATO neapsaugo Lietuvos nuo išorinių bei vidinių politinių ir ekonominių grėsmių nacionaliniame bei regioniniame lygmenyse, dėl ES, o kartu ir NATO narių, nacionalinių interesų prioritetų įgyvendinimo, neatsižvelgiant į pasekmes kitoms valstybėms narėms, tame tarpe ir Lietuvai.
4. Pagrindinės Lietuvos saugumo perspektyvos kryptys yra gerų santykių užtikrinimas su NATO ir ES tarptautinių organizacijų šalimis narėmis bei ypatingai glaudžių santykių palaikymas su JAV politinėje, ekonominėje, karinėje dimensijose. Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose stiprins Lietuvos įvaizdį pasaulio politikos arenoje.

Siūlymai

1. Atsižvelgiant į Rusijos įtaką ES šalims narėms, kurios yra kartu ir NATO narės bei ekonominių interesų grupių regione įtaką Lietuvos politikai, Lietuvos stambūs energetiniai projektai turėtų būti finansuojami išskirtinai JAV lėšomis, tam, kad ateityje būtų išvengta ekonominio-politinio šantažo ar manipuliavimo bei kompensuojant 1999 m. adaptuotą Konvencinės ginkluotės Europoje sutartį (angl. *European Conventional Arms Treaty*).
2. Atsižvelgiant į užsienio šalių žvalgybų tarnybų veiklą Lietuvoje, skirti finansinius bei žmogiškuosius išteklius karinės kontržvalgybos, pavaldžios Kariuomenės vadui, plėtrai. Kadangi be kitų užduočių karinė kontržvalgyba atlieka Terorizmo, Šnipinėjimo, Organizuoto nusikalstamumo (tame tarpe ir korupcijos), Ardamosios veiklos, Sabotažo galimybės analizę. Tuo pačiu tai būtų savotiška parama mokslo visuomenei, kuri šiuo metu identifikuoja analitinio potencialo deficitą.

Literatūra

Lietuvių kalba:

1. Budrytė R. Damušytė G. Kirkilas G. Linkevičius L. Ir kt. Lietuva Šiaurės Atlanto sutarties organizacijoje 2004-2006. – Vilnius: Aidai, 2006.
2. Butkevičius A. Šiuolaikinės valstybės saugumo ir gynybos sistema: organizacinis aspektas. – Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1993.
3. Butkevičius A. Valstybės saugumo ir gynybos strategija: ekonominiai ir geopolitiniai veiksniai. – Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1994.
4. Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
5. Krašto apsauga 2003. – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004.
6. Laurinavičius Č. Motieka E. Statkus N. Baltijos valstybių geopolitikos bruožai: XX amžius. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005.
7. Lietuva Šiaurės Atlanto sutarties organizacijoje 2004-2006.– Vilnius: Aidai, 2006.
8. Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2005. – Vilnius: Lietuvos karo akademija, 2006.
9. Melnikas B. Transformacijos. – Vilnius: Vaga, 2002.
10. Parsons W. Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. – Vilnius: ALK Eugrimas, 2001.
11. Prazauskas A. Bajarūnas E. Žulys A. Vaškelevičius K. Vareikis E. ir kt. Skaitiniai apie nacionalinį ir tarptautinį saugumą: II dalis. - Vilnius: Atlanto sutarties Lietuvos bendrija, 2001.
12. Saugumo išplėtimas euroatlantinėje erdvėje : NATO ir jo partnerių vaidmuo. – Vilnius : Eugrimas, 2001.
13. Saugumo stiprinimas Euroatlantiniame regione : NATO ir jos partnerių vaidmuo. – Brussels: Office of Information and Press NATO, 1999.
14. Vareikis E. Vitkus G. Mereckis D. Laurinavičius Č. Lopata R. ir kt. Skaitiniai apie nacionalinį ir tarptautinį saugumą. - Vilnius: Atlanto sutarties Lietuvos bendrija, 2000.
15. 2002 metų nacionalinio saugumo sistemos būklės ir plėtros ataskaita. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija, 2002.

Anglų kalba:

16. *Ambivalent Neighbors: the EU, NATO, and the price of membership* /ed. A. Lieven and D. Trenin. – Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2003.
17. *Baltic Brief 2000: A Collection of U.S. Speeches and Statements on Northern Europe and Russia*/ edited by Viktor A. Sidabras, Keith E. Peterson, Anna W.E. Fahraeus; with the assistance of Will James Sharp. – Stockholm : Embassy of the United States of America, 2000.
18. *Baltic Sea Region Brief* / ed. J. P. Kruzich and M. Kornfehl. – Stockholm: U.S. Information Service, 1998.
19. *Baltic Security: Looking Towards the 21st Century*. – Riga: Latvian Institute of International Affairs & Försvarshögskolan, 1997.
20. *Defending Europe: the EU, NATO and the Quest for European Autonomy* / ed. Howorth J. and Keeler J. T. S. - New York: Palgrave Macmillan, 2003.
21. *European Defence: a Proposal for a White Paper*. – Paris: Institute for Security Studies, 2004.
22. *European Union Enlargement and Beyond: The Baltic States and Russia* / ed. Helmut Hubel. – Berlin: Berlin Verlag Arns Spitz GmbH, 2002.
23. *European Union Politics*. – Bristol: Cini, 2006.
24. Hansen B. Heurlin B. *The Baltic States in World Politics*. – Great Britain: Curzon Press, 1998.
25. Kempe I. *Direct Neighbourhood: Relations between the enlarged EU and the Russian Federation, Ukraine, Belarus and Moldova*. – Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, 1998.
26. *S^t Petersburg, the Baltic Sea and European Security: Ideas and Perspectives in the New Situation* / ed. Ritva Grönick et al. – Helsinki: Nordic Forum for Security Policy, 1997.
27. *Stability and Security in the Baltic Sea Region: Russian, Nordic and European Aspects*/ ed. Olav F. Knudsen. – London, Portland: Frank Cass, 1999.
28. Vareikis E. Frøling T. Šleivyte J. Lopata R. ir kt. *The Great Debate*. – Vilnius: Ogasmas, 2002.

Prancūzų kalba:

29. Coutau-Bégarie H. *Traité de stratégie*. – Paris : Economica, 2006.

Teisės aktai:

30. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus.
31. Europos saugumo strategija.
32. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis (Mastrichto sutartis) // Valstybės žinios. 2004, Nr. 2-2.
33. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2004 m. lapkričio 15 d. įsakymas Nr. V-1226 „Dėl Lietuvos Respublikos karinės strategijos patvirtinimo“.
34. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2233.
35. Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. X-91 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ priedo pakeitimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 15-473.
36. Sent Malo deklaracija.

Periodiniai šaltiniai :

37. Schweiss M. Ch. Sharing Hegemony: the Future of Transatlantic Security // Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association: Vol. 38 (3).
38. Patten Ch. A Security Strategy for Europe. // Oxford Journal on Good Governance: Vol. 1, July 2004.
39. Anderson S. Seitz T. R. European Security and Defense Policy Demystified // Armed Forces & Society: No. 1, Vol. 33, 2006.
40. Studijų šaltiniai⁷: Lietuva ir tarptautinės organizacijos / sud. Z. Petrauskas, G. Steponavičius. – Kaunas: Naujasis lankas, 1998.
41. Marcel de Haas. Putin's Security Policy in the Past, Present and Future // Baltic Defence Review: N^o 12, Volume 2/2004.

Konferencinė medžiaga:

42. Nacionalinio saugumo studijų perspektyvos Lietuvoje: 2001 m. gruodžio 19 d. konferencijos medžiaga. – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002.
43. Lietuva Euroatlantinėje bendrijoje: 2002 m. kovo 1 d. mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga. – Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002.

Internetiniai šaltiniai:

44. <http://amb.urm.lt/nato/> (Užsienio reikalų ministerijos parengta rubrika apie NATO)
45. <http://eur-lex.europa.eu/> (ES teisės internetinis puslapis)
46. <http://lt.wikipedia.org/wiki/> (Wikipedia enciklopedija)
47. <http://nato.lt/> (NATO atstovybė Lietuvoje)
48. <http://usinfo.state.gov/> (JAV vyriausybės valstybinis departamentas)
49. <http://www.bernardinai.lt/> (dienraštis „Bernardinai“)
50. <http://www.defense.gouv.fr/> (Prancūzijos krašto apsaugos ministerija)
51. <http://www.delfi.lt/archive/> (Delfi archyvas)
52. <http://www.euro.lt/>
53. <http://www.geopolitika.lt/> (Geopolitinių studijų centras)
54. <http://www.kam.lt/> (Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija)
55. <http://www.lrytas.lt/> (dienraštis Lietuvos rytas)
56. <http://www.lrv.lt/> (Lietuvos Respublikos Vyriausybė)
57. <http://www.lukoil.lt/> (Naftos kompanija „Lukoil“)
58. <http://www.nato.int/> (NATO)
59. <http://www.politika.lt/> (nepriklausomas interneto dienraštis apie politiką)
60. <http://www.slaptai.lt/> (žurnalisto Vytauto Visocko internetinis laikraštis, pasakojantis apie pasaulio specialiąsias tarnybas)
61. <http://www.transbunker.com/> (kompanija „Transbunker group“)
62. <http://www.transparency.org/> (globalinė koalicija prieš korupciją „Tarptautinis skaidrumas“)
63. <http://www.weu.int/> (tarptautinė organizacija Vakarų Europos Sąjunga)
64. <http://www3.lrs.lt/> (Lietuvos Respublikos Seimas)

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tema: Lietuva Europos ir euroatlantinėje saugumo sistemose: raida, dabartis, ateities perspektyvos.

Pagrindinės sąvokos: saugumas, euroatlantinis saugumas, bendroji užsienio ir saugumo politika, Europos Sąjungos gynybos politika, NATO, grėsmės.

Šiame darbe buvo nagrinėjama NATO ir ES vaidmuo Lietuvos saugumo atžvilgiu identifikuojant šiandienines ir tikėtinas ateities grėsmes Lietuvai bei identifikuota tolimesnė Lietuvos saugumo politikos perspektyva.

Šio darbo pirmoje dalyje buvo apžvelgta NATO ir ES BUSP bei GP raida bei ES integracijos į euroatlantinį saugumą problematika. Galima teigti, kad daugiau kaip pusę amžiaus užsitęsusių Šaltąjį karą NATO užtikrino Vakarų Europos gerovės išsaugojimą ir kūrimą. Kolektyvinė gynyba ir toliau išlieka viena iš pagrindinių NATO funkcijų. Tuo pačiu metu ES neprisiima kolektyvinės Europos gynybos funkcijų, jos kompetencijoje yra tik krizių valdymas. NATO ir ESGP santykio problemos kyla dėl organizacijų narių istorinių bei nacionalinių ambicijų nesutarimų.

Antroje dalyje buvo analizuojama Lietuvos narystės raida NATO bei ES BUSP ir GP. Buvo pastebėta, kad Lietuvos narystė NATO užtikrina šalies gynybinį saugumą nuo tiesioginės karinės invazijos atgrasant potencialius priešus, o narystė ES saugumo kontekste Lietuvai suteikia tik agresijos šalyje *de facto*, ES ekonominių sankcijų taikymą agresoriui. Tačiau abiejais atvejais tiek NATO, tiek ES narės remiantis organizacijų sutartimis gali pasirinkti reagavimo formą ir tai priklausys nuo Lietuvos tarptautinių santykių su šalimis narėmis.

Paskutinėje dalyje buvo apibrėžta grėsmių imtis ir pobūdis bei išanalizuota šiuo metu bei ateityje galinčios kilti grėsmės Lietuvai skirtingose dimensijose. Pagrindinės valstybės funkcionavimo užtikrinimo kryptys globalioje, regioninėje, bei nacionalinėje dimensijose yra: politinis saugumas, ekonominis saugumas bei karinis gynybinis saugumas ir stabilumas. Lietuvą galinčios pasiekti globalinės grėsmės yra pasaulio didžiųjų valstybių – NATO bei ES narių – geopolitinių interesų batalijų pasekmės. Dėl ES, o kartu ir NATO narių nacionalinių interesų prioritetų įgyvendinimo, neatsižvelgiant į pasekmes kitoms valstybėms narėms, tame tarpe ir Lietuvai, narystė ES ir NATO neapsaugo Lietuvos nuo išorinių bei vidinių politinių ir ekonominių grėsmių nacionaliniame bei regioniniame lygmenyse. Atsižvelgiant į analizės rezultatus nustatyta tikėtina tolimesnė Lietuvos saugumo politika. Pagrindinės Lietuvos saugumo perspektyvos kryptys yra gerų santykių užtikrinimas su NATO ir ES tarptautinių organizacijų šalimis narėmis bei ypatingai glaudžių santykių palaikymas su JAV politinėje, ekonominėje, karinėje dimensijose. Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose stiprins Lietuvos įvaizdį pasaulio politikos arenoje.

SUMMARY

Title of Final Paper: Lithuania in the European and euroatlantic security systems: development, present, perspectives in the future.

Keywords: security, euroatlantic security, common foreign and security policy, European Union security and defence policy, NATO, threats.

This Final Paper consists of analysis of NATO and EU role to Lithuanian security by identifying our days and future threats to Lithuanian security and identification of the future of the Lithuanian security policy.

In the first part of this final paper was glanced through NATO and EU CFSP and DP history, highlighting problems of EU integration to Euroatlantic security. It can be assumed that more than half of continuing Cold War century NATO has assured the creation and the welfare of Eastern Europe. The collective defense remains further of one's NATO functions, by that time EU is not responsible of European collective defense. EU stands just in crisis management. The NATO's and EU' intercourse problem maintains historical and national color.

The second part was dedicated to analyze the evolution of Lithuanian membership in NATO, EU CFSP and DP. It was noticeable that Lithuanian NATO membership gives security to country against straight military invasion by discouraging potential threats. The EU membership gives economical sanctions to threat object just *de facto* i. m. after, for example, the invasion to Lithuania. But according to NATO and EU agreements, nations which belong to these organizations are allowed to choose the way of reaction so it's might depend on relationship of each of them and Lithuania.

The type and the spectrum of threats were identified in the last part and there was made an analysis which of them and in what time dimension might occur against Lithuania. The main directions of assuring countries functions at global, regional and national levels are such as: political security, economical security and military defense security and stability. The global threats that can reach our country are the result of the battle in geopolitical interests of the biggest world – NATO's and EU's members – countries. The membership in EU and NATO doesn't protect the Lithuania from external and internal political and economical threats at national and regional levels because of the realization of priorities of EU's and also NATO's countries interests, even not paying attention at consequences to other countries members, as to the Lithuania also. Regarding to the results of the analysis, an ulterior possible Lithuanian security policy was defined. The fundamental directions of the Lithuanian security's perspectives are the assurance of good relationship with NATO's and EU's countries members and the maintenance of the particularly solid relationship with the United States of America in such fields as political, economical and military. The participation of the Lithuania in the international operations will consolidate the image of the Lithuania in the world politics's scene.